

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
КОНФОРМІЗМУ-НОНКОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0539
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Федорук Антоніна Вікторівна
Керівник: к.пед.н., доцент кафедри
психології Маліцька Л.Б.
Рецензент: к.психол.н., доцент
кафедри
психології Грединарова О.М.

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«_____» _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Федорук Антоніни Вікторівни

1. Тема роботи Психологічні особливості формування конформізму-
нонконформізму в юнацькому віці _____

керівник роботи Маліцька Л.Б., к.пед.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «14» липня 2020 року № 1032-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) розглянути та проаналізувати теоретичне обґрунтування й емпіричне вивчення психологічних особливостей формування конформізму-нонконформізму та визначити взаємозалежність рівня конформності від рівня самооцінки в юнацькому віці

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 3
рисунок, 3 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Маліцька Л.Б. к.пед.н., доцент		
Розділ 1	Маліцька Л.Б. к.пед.н., доцент		
Розділ 2	Маліцька Л.Б. к.пед.н., доцент		
Розділ 3	Маліцька Л.Б. к.пед.н., доцент		
Висновки	Маліцька Л.Б. к.пед.н., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2020 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2020 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2020 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	жовтень 2020 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень 2020 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2020 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ А.В.Федорук

Керівник роботи _____ Л.Б. Маліцька

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединаров

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 81 сторінка, 3 таблиці, 3 рисунка, 72 джерела, 2 додатка.

Об'єкт дослідження: психологічні особливості формування конформізму-нонконформізму в юнацькому віці.

Предмет дослідження: вплив рівня розвитку самооцінки на формування конформної поведінки юнаків.

Мета роботи: полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні психологічних особливостей формування конформізму-нонконформізму та визначенні взаємозалежності рівня конформності від рівня самооцінки в юнацькому віці.

Гіпотеза: рівень конформності особистості визначає її самооцінка, яка залежить від стану тривожності юнаків.

Методи дослідження: теоретичні (науковий аналіз психологічних першоджерел, порівняння, узагальнення та систематизація даних теоретичних й експериментальних досліджень); емпіричні (спостереження, індивідуальні та групові бесіди, аналіз результатів діяльності, тестування, констатувальний та формувальний експерименти).

Наукова новизна полягає у зіставленні нових психологічних, педагогічних концептуальних позицій та методики роботи з молодим поколінням.

Галузь використання: навчально-виховні заклади II-IV рівнів акредитації.

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ, МІЖОСОБОВІ ВІДНОСИНИ, ОСОБИСТІТЬ,
СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ, КОНФОРМІЗМ, НОНКОНФОРМІЗМ,
САМООЦІНКА.

SUMMARY

Qualification work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, List of sources (72 sources), 2 appendices on: 92 pages, 3 tables, 3 figures, 72 sources, 2 appendices on 11 pages. The volume of qualifying work is 92 pages, of which 81 - themaintext. There are 3 tables and 3 illustrations.

Qualification work gives a theoretical overview of the causes and conditions of the emergence and development of conformism-nonconformism in early adolescence and describes a diagnostic study to determine the dependence of the level of conformism on the level of self-esteem of young people.

Object of research: psychological features of the formation of conformism-nonconformism in adolescence.

Research topic: Psychological features of the formation of conformism-nonconformism in adolescence.

The purpose of the study: is to theoretically substantiate and empirically study the psychological features of the formation of conformism-nonconformism and to determine the interdependence of the level of conformity on the level of self-esteem in adolescence.

The objectives of the study are:

- to study the peculiarities of the development of mental processes of adolescence, which may have an impact on the interpersonal relationships of people of this age with society.

- to define the concept of conformism-nonconformism and to investigate the peculiarities of the formation of this socio-psychological mechanism in the structure of the personality of adolescence.

- to identify the psychological features of the formation of conformism-nonconformism in this age period.

- to carry out a diagnostic study of their dependence of the level of self-esteem and manifestations of conformism in adolescence.

- on the basis of the analysis of diagnostic research to develop the program of optimization of formation of self-estimation for prevention of influence of conformism on interpersonal relations of the given age period.

Section 1 "Psychological features of personality development in adolescence" provides a theoretical overview of mental processes that directly affect the formation of personality and determine the impact of social situation on the formation of personality and the formation of interpersonal relationships of young people with society.

Section 2 "Psychological characteristics of the formation of conformism-nonconformism in adolescence" provides a description of the problem of conformism as a psychological quality of the individual with small groups, and as a condition of social interaction.

Section 3 "The influence of the level of self-esteem on the formation of conformism in adolescence" describes the results of a study to determine the level of influence of self-esteem on the manifestation of conformism in adolescence.

The analysis of the research results showed the dependence of the level of conformism both on the level of self-esteem and on the age of the individual.

Key words: mental processes, interpersonal relations, personality, social interaction, conformism, nonconformism, self-esteem.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	10
1.1 Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів юнаків	10
1.2 Психологічна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості	21
1.3 Система міжособистісних відносин в юнацькому віці	25
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМУВАННЯ КОНФОРМІЗМУ-НОНКОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	32
2.1 Психологічна характеристика конформізму-нонконформізму	32
2.2 Роль конформізму в структурі соціальної взаємодії	37
2.3 Особливості формування конформізму в структурі особистості	42
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РІВНЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ НА ФОРМУВАННЯ КОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	51
3.1 Діагностичне дослідження залежності рівня самооцінки та проявів конформізму в юнацькому віці	51
3.2 Корекційний вплив самооцінки особистості на формування конформної поведінки	59
3.3 Аналіз діагностичного дослідження впливу рівня самооцінки юнаків на формування конформізму	65
ВИСНОВОК	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. На зорі епохи інтернету, ЗМІ, політтехнологій, посилюється інтерес до соціально-психологічних механізмів, які впливають на суспільство і допомагають керувати процесами, що відбуваються в середині нього. Одним з таких механізмів є конформізм-нонконформізм, з яким найчастіше доводиться зустрічатися в юнацтві, саме в цей період молода людина проходить етап соціальної адаптації, самоствердження та оптимізації емоційно-вольової сфери і досить часто зазнає суспільного впливу, вираженого спробами оточуючих змінити її установки, переконання, сприйняття або поведінку. І з огляду на те, що сучасному суспільству притаманна думка, що рушійною силою перетворень, носієм нових знань і технологій, надією нашого майбутнього, є молодь, то актуальним на сьогодні лишається дослідження процесу формування конформізму-нонконформізму саме в юнацькому віці.

Аналіз літератури показав, що вивченню психологічних особливостей розвитку особистості юнацького віку присвячено чимало праць як вітчизняних так і зарубіжних дослідників та науковців. Наукові нароби вчених сфокусовано на розвитку та становленню особистості

Об'єкт дослідження - психологічні особливості формування конформізму-нонконформізму в юнацькому віці.

Предмет дослідження - вплив рівня розвитку самооцінки на формування конформної поведінки юнаків.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні психологічних особливостей формування конформізму-нонконформізму та визначенні взаємозалежності рівня конформності від рівня самооцінки в юнацькому віці.

Гіпотеза: рівень конформності особистості визначає її самооцінка, яка залежить від стану тривожності юнаків.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1. Вивчити особливості розвитку психічних процесів юнацького віку, які можуть мати вплив на міжособистісні відносини осіб даного вікового періоду із соціумом.

2. Визначити поняття конформізм-нонконформізм та дослідити особливості формування цього соціально-психологічного механізму в структурі особистості юнацького віку.

3. Виявити психологічні особливості формування конформізму-нонконформізму у даному віковому періоді.

4. Здійснити діагностичне дослідження взаємозалежності рівня самооцінки і проявів конформізму в юнацькому віці.

5. На основі аналізу діагностичного дослідження розробити програму оптимізації становлення самооцінки для запобігання впливу конформізму на міжособистісні стосунки даного вікового періоду.

У ході дослідження було використано комплекс загальнонаукових методів, вибір яких зумовлено предметом і метою дослідження: теоретичних (науковий аналіз психологічних першоджерел, порівняння, узагальнення та систематизація даних теоретичних й експериментальних досліджень); емпіричних (спостереження, індивідуальні та групові бесіди, аналіз результатів діяльності, тестування, констатувальний та формувальний експерименти). Для виводу всіх даних дослідження у графічну форму (діаграми, рисунки) використана програма Excel for Windows (версія 2016).

Для досягнення цілей дослідження було застосовано також комплекс психодіагностичних методик: «Шкала ситуативної та особистісної тривожності» Ч. Д. Спілбергера - Ю. Л. Ханінадля дослідження рівня тривожності [30]; опитувальник спрямований на дослідження уявлень особистості про себе та своє

ідеальне «Я», а також для вивчення взаємин у малих групах [2]; методика діагностики самооцінки (автори Т. В. Дембо і С. Я. Рубінштейн, адаптовано А. М. Прихожан)[2]; тест-опитувальник оцінки соціально-комунікативної компетентності для визначення рівня конформної поведінки юнаків [30].

Теоретико-методологічну основу дослідження склали концептуальні положення про сутність і розвиток особистості, структуру особистості та міжособистісні відносини у юнацькому віці (Власова О.І.[12], Вольнова Л.М.[15], Заброцький М.М.[22], Виготський Л.С. [6, 17], Фельдштейн Д.И. [60], Кутішенко В.П. [33], Платонов К.К.[45], Копець Л.В.[31], Мелибруда Е.Я.[37], Москаленко В.В.[39], Рубінштейн С.Л.[50], Хохліна О.П.[64]); психологічні теорії розвитку особистості юнацького віку (Криворучко І. Т.[32], Виготський Л.С.[17], Багадірова С.К., Юрина А.А.[6], Ремшмидт Х.[48], Фельдштейн Д.И.[61]), психологія самопізнання (Аоронсон Е.[4], Асмолов А.Г.[5]).

Питання вікових особливостей особистості у період юнацтва, які зумовлюють прояв ними конформізму, описані в працях Кондратьєва М.Ю.[29], Василенко В.П.[54], Розенберга Н.В.[3], Рудакова И.А.[52]. Власне конформна поведінка розглядалася такими психологами, як Майерс Дж. Д.[35], Доценко Е. Л. [20], ФроммЕ.[19], Чудновский В.Э.[67]та ін. Умови формування конформності у структурі особистості у юнацькому віці досліджували Аш С.[68], Милгрэм С.[69], Рубинштейн С.Л.[50], Кратчфилд Р. [67].

На основі емпіричних досліджень про вплив розвитку самооцінки на формування конформізму у юнацькому віці Озеровой А.В.[41], Цукермана Г.А.[66], Коваленко В.А.[27], Аша С.[68], Спилбергер Ч.Д., Ханина Ю.Л. [30] вдалося здійснити діагностичне дослідження залежності рівня самооцінки та проявів конформізму в юнацькому віці, а також визначити корекційний вплив самооцінки особистості на формування конформної поведінки.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося у період з січня до березня 2020 року. Дослідно-експериментальною

роботою було охоплено 120 осіб (71 дівчинка та 49 хлопців). Учні 11 класів загальноосвітньої школи № 119 м. Кривого Рогу, студенти 1 курсу Криворізького національного економічного університету.

Наукова новизна. Попри те, що сучасна психологічна наука ґрунтовно інтегрує дослідження питань щодо конформізму-нонконформізму у юнацькому віці, проблема визначення впливу рівня розвитку самооцінки на формування конформної поведінки юнаків залишається ще недостатньо вивченою, адже останні два десятиліття ознаменувалися демократичними перетвореннями й соціальними потрясіннями, що призвело до змін у системі традиційного виховання в суспільстві та викликало необхідність виробляти нові психологічні, педагогічні концептуальні позиції та методику роботи з молодим поколінням.

Практичне значення. Дослідження може мати інтерес для науковців і практиків у сфері вікової і педагогічної психології.

Апробація результатів дослідження. Основні положення даного дослідження були викладені в тезах, опублікованих у матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції „Інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку”, яка була проведена 15-16 жовтня 2020 року на базі Запорізького національного університету.

Структура дипломної роботи: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, в кожному міститься по три параграфи, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 92 сторінки. Робота містить 3 таблиці, 3 рисунки. Список використаних джерел налічує 72 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1 Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів юнаків

В процесі становлення та формування особистості чільне місце займають психічні процеси, які приймають активну участь у відображенні впливів дійсності, в регуляції поведінки і діяльності людини, а також в усвідомленні людиною свого місця в світі. Веккер Л. М. у своїй фундаментальній праці «Психические процессы» поняття «психічний процес» інтерпретує, як «різні за складністю і адекватністю рівні цілісного відображення об'єктивної реальності, система спеціальних дій, спрямованих на пізнання об'єктивної реальності і взаємодію з нею» [11, 120]. У психологічному словнику за редакцією О. Петровського психічні процеси: «з певними структурними елементами, які можуть бути виділені з психіки в цілому; динамічне відображення дійсності в різних формах психічних явищ» [46, 20]. Звернувшись до викладу робіт «класичних» дослідників психічних процесів, зокрема, Рубінштейна С. Л., Виготського Л. С. [50, 18], можна відзначити, що психічні процеси прийнято відносити до первинних психічних явищ, що виконують функцію регуляторів психічних станів і поведінки людини. Серед психічних процесів виділяють три класи явищ: пізнавальні психічні процеси, емоційні психічні процеси, вольові процеси. Саме пізнавальні психічні процеси приймають активну участь у відображенні впливів дійсності, в регуляції поведінки і діяльності людини, а також в усвідомленні людиною свого місця в світі.

В. Петухов досліджуючи основні визначення взаємозв'язаних у реальному житті психічних процесів умовно пропонує розділити їх на дві групи. Це –

специфічне (або неспецифічне) відношення процесів до власне пізнавальної сфери. Так, з одного боку, до специфічних, або власне пізнавальних процесів, до пізнання в точному сенсі слова, слід віднести відчуття, сприймання і мислення. Результатом цих процесів є знання суб'єкта про світ і про себе, одержане або за допомогою органів чуття (відчуття, сприймання), або раціонально (мислення). З іншого боку, існують неспецифічні, тобто що мають відношення не тільки до пізнання і, тим самим, універсальні психічні процеси – пам'ять, увага і уява [8, 555].

Пізнання - великий за обсягом за своїм змістом, багатозначний термін. Найбільш часто під ним розуміється процес отримання та постійного оновлення знань, необхідних людині [11, 126].

У філософії пізнання розуміється як сукупність процедур і методів придбання людиною знань про світ і саму себе. Пізнання - це перш за все розумова діяльність, результатом якої є поінформованість про матеріальний світ, однак пізнання може породжувати і фантазії, далекі від реальності.

Пізнання - специфічна, унікальна діяльність людини, спрямована на створення ідеальної моделі навколишнього середовища. У ній людина виступає як активний початок, суб'єкт діяльності з освоєння реальності. Його чуттєва і логічна активність, спрямована на об'єкт, який виступає в пізнавальному взаємодії як більш пасивне начало.

З точки зору сучасної теорії пізнання, ідеальні моделі, створювані суб'єктом в ході пізнавальної діяльності, ніколи не бувають тотожні, ідентичні свого об'єкту. Пізнання, таким чином, визначається в філософії як породжуваний різноманітними людськими потребами процес осягнення доступних суб'єкту відносин між ним і об'єктом, результатом якого є та чи інша інформація про реальність [51].

Психологи цим терміном позначають людську здатність думати, згадувати і передбачити. Тут підкреслюється родовий характер цього терміна, оскільки він

використовується для позначення всіх процесів, пов'язаних з надбанням знань. Поняття «пізнання» і «знання» завжди є сусідами один з одним, оскільки останнім позначаються мета і результат всього процесу пізнання. Сучасна психологія особливо підкреслює активний, творчий характер пізнавального процесу, його незвідність тільки до відбиття об'єктивного світу[22, 23].

До психічних пізнавальних процесів належать відчуття, сприйняття, пам'ять, уява, мислення, мова і увага. Згідно «діяльнісного» наукового вітчизняного підходу – разом, вони виступають основними елементами свідомості людини (Виготський Л.С.[17], Рубінштейн С.Л.[50], Фельдштейн Д.І.[60] та ін.). Пізнавальні параметри свідомості людини: об'єктивність, спрямованість на предмет пізнання, здатність до рефлексії, мотиваційно-ціннісний характер, різні рівні ясності. Свідомість людини розвивається як єдина багатофункціональна система її психіки і формується в якості системної сукупності психічних пізнавальних процесів. Виникнення і перебіг психічних процесів обумовлено умовами життєдіяльності людини, конкретними діяльними завданнями і вимогами діяльності людини і соціальними ситуаціями взаємодії його з іншими людьми.

Вітчизняний психолог А.Г. Асмолов зазначив, що розвиток свідомості людини тісно взаємопов'язаний як із підвищенням розумового рівня, так і зі зміною вікових особливостей. Особливо це стосується розвитку пізнавальних психічних процесів, для якого важливими є вікові особливості розвитку. Адже, кожен етап розвитку людини, будь то вразливість молодшого школяра, чи активність підлітка, або ж романтичність та юнацький максималізм, накладає суттєвий відбиток на розвиток відображення, відчуття, пам'ять, уяву чи мислення. А з переходом на новий віковий ступінь внутрішні передумови розвитку пізнавальних психічних процесів не лише надбудовуються над попередніми, але значною мірою витісняють їх [5, 89-90].

Загалом, юність як один із онтогенетичних періодів розвитку людської особистості, є переходом від підліткового віку до ранньої дорослості. Це початок самостійного, дорослого життя, а також час вибору життєвого шляху, навчання, здобуття професії, пошук свого місця у суспільстві. В цей період людина відчуває ріст сили свого Я і одночасно намагається зберегти свою індивідуальність. Саме в цей період особистість визначає чіткі межі свого психологічного простору, які захищають її від небезпеки руйнівного впливу ззовні. Юність, на думку М.М. Заброцького, є завершальною стадією психологічного етапу «персоналізації» [22, с. 30]. Як вказує П.М. Якобсон, для осіб юнацького віку характерним є більш систематичне і критичне мислення. В цьому віці у підлітка відбувається перенесення центру спілкування з батьків і вчителів на однолітків, для нього стає більш важливим його соціальний статус в колективі. В цей період відбувається не лише кількісне розширення діапазону соціальних ролей та інтересів, але й якісна їх зміна, що проявляється у збільшенні самостійності і відповідальності [72, 8]. Ремшмидт Х. зазначив, що в інтелектуальній сфері юнаків починає переважати абстрактне, теоретичне мислення, розвивається логічна пам'ять, яка відтісняє пам'ять механічну на другий план, формуючи індивідуальний стиль діяльності, який проявляється в стилі мислення. Виникає тенденція до узагальненого розуміння світу, до цілісної оцінки явищ, оточуючих індивіда [48, 30-31].

За психосоціальною теорією Е. Еріксона в період юності вирішуються центральні завдання досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах множинності виборів (ролей, партнерів, групи спілкування). Е. Еріксон відзначав, що юнацький вік, будується навколо кризи ідентичності, що складається із серій соціально індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації та самовизначення. Дослідник вважає юнацький вік є самими важливим періодом в психосоціальному розвитку людини: « Юність – це вік остаточного становлення домінуючої і позитивної ідентичності Его. Саме тоді майбутнє в видимих межах стає частиною свідомого плану життя» [71, 25-26].

Дослідження великої кількості, як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників показують, що в процесі подальшого розвитку психіки людини, більшість її пізнавальних функцій в період юності досягають оптимуму свого розвитку. Таким чином, ми спробуємо охарактеризувати наступні особливості психічних пізнавальних процесів в період юності. До них прийнято відносити такі процеси як відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення, мовлення.

Відчуття є чуттєвим відображенням об'єктивної реальності, яка існує незалежно від нашої свідомості. Процес відчуття виникає внаслідок впливу предметів і різних матеріальних процесів на органи чуття. Предмети, що впливають на наші органи чуття, називаються подразниками, а сам процес цього впливу - роздратуванням. У свою чергу, роздратування викликає в нервових тканинах ще один процес - збудження, який по доцентрових, або аферентних нервах переходить в кору головного мозку, де і виникають відчуття. Таким чином, роздратування - це процес фізичний, збудження - фізіологічний, а відчуття - психічний[58, 50-51].

Суть відчуття полягає у відображенні окремих властивостей подразника, в ролі якого може біти будь-який предмет, що впливає на органи чуття, має свої чуттєві властивості. Залежно від переліку цих властивостей той чи інший об'єкт може сприйматися певними органами почуттів. Щодо класифікації відчуттів, то прийнято розрізняти п'ять основних видів відчуттів: нюх, смак, дотик, зір і слух. Ця класифікація відчуттів за основними модальностям є правильною, хоча і не вичерпною [17, 34-42].

Сприйняття - це цілісне відображення предметів, ситуацій, явищ, що виникають при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецепторні поверхні органів почуттів[58, с. 60]. Автори більшості навчальних посібників із психології зазначають, що сприйняття полягає в відчуттях. При цьому кожне сприйняття охоплює цілий ряд відчуттів, так як будь-який предмет або явище має цілу низку різних властивостей, кожне з яких здатне незалежно від інших

властивостей викликати своє особливе відчуття. Крім відчуттів в процесі сприйняття задіяний попередній досвід, а також процеси осмислення побаченого, тобто, в процес сприйняття включаються психічні процеси ще більш високого рівня, такі як пам'ять і мислення [58, 60-61].

Психологи одноставно стверджують, що в період юності людина досягає максимального розвитку відчуття, і цей рівень зберігається у більшості людей до 40-річного віку. П.П. Лазарєв говорить про те, що саме в цей період була відзначена максимальна чутливість слуху, зору і рухових центрів [44]. Проте, слід зазначити, що дана закономірність є узагальненою, але ні в якій мірі не є загальною. Розвиток сенсорної сфери носить індивідуально обумовлений характер. На думку Б. Г. Ананьєва, сенсорні функції, включені в трудову діяльність, мають як би подвоєну, посилену (в порівнянні з іншими сенсомоторними функціями) мотивацію. [46, 58]

Увага, на сьогоднішній день, є психологічним феноменом, щодо якого серед дослідників немає єдиної думки. При цьому розбіжності носять різноспрямований характер. Узагальнене визначення поняття «увага» передбачає - зосередженість свідомості суб'єкта на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення [58, с. 63]. Важливою закономірністю уваги є її вибірковість, яка виявляється в тому, що людина, зосереджуючись на одному, не помічає іншого. Невміння зосередитися чи переключитися з одного предмета на інший називається неуважністю. Американський психолог Е. Аронсон зауважив: «Запам'ятовувати вміє той, хто вміє бути уважним» [4, 102].

Основними видами уваги є: природня і соціально обумовлена увага, мимовільна, довільна і послідовна увага, чуттєва і інтелектуальна. Крім того, увага володіє певними параметрами і особливостями, які багато в чому є характеристикою людських здібностей і можливостей. До основних властивостей уваги зазвичай відносять такі, як сконцентрованість, інтенсивність, стійкість [58, 65]. Саме в юнацькому віці особливо помітними є зміни цих властивостей уваги.

Проте, проявитися ці зміни можуть повною мірою лише за умови глибокого пізнавального інтересу до об'єкту пізнання. Як зазначав Д.Б. Ельконін, юнацький вік є найважчим кризовим періодом розвитку людини [46, 58]. Тому на показники уяви часто можуть впливати особистісні проблеми, глибокі переживання юнаків, негаразди у спілкуванні з оточуючими тощо.

Пам'ять - це процес запису, збереження, подальшого пізнання і відтворення слідів минулого досвіду. Саме завдяки пам'яті людина здатна накопичувати інформацію, не втрачаючи колишніх знань, відомостей, навичок. Пам'ять займає особливе місце серед психічних пізнавальних процесів. Багатьма дослідниками пам'ять характеризується як «наскрізний» психічний процес, що забезпечує спадкоємність психічних процесів і об'єднує всі психічні пізнавальні процеси в єдине ціле. Як правило, виділяють чотири види пам'яті: образну, рухову, словесно-логічну і емоційну пам'ять.

Образна пам'ять - це пам'ять на уявлення, на картини природи і життя, а також на звуки, запахи, смаки. Залежно від того, якими аналізаторами сприймаються і зафіксувати об'єкт, образна пам'ять може бути зоровою, слуховою, дотиковою, нюховою, смаковою.

Рухова пам'ять - це запам'ятовування, збереження і відтворення різних рухів та їх систем.

Змістом словесно-логічної пам'яті є наші думки, виражені в словах. І так як думки не можливо озвучити без мови, тому пам'ять саме так і називається.

Емоційна пам'ять зберігає наші почуття. Емоції завжди сигналізують нам про те, як задовольняються наші потреби, інтереси, прагнення і спонукання, чи досягається особистістю мета, наскільки навколишнє середовище відповідає переконанням особистості, які її відносини з навколишнім світом [58, 69-76; 3, 87-85].

У юнацькому віці відбувається істотне зрушення у відносинах між пам'яттю і іншими психічними функціями, змінюються відносини між пам'яттю і

мисленням. Дослідження показали, що в юнацькому віці відбувається вдосконалення пам'яті під впливом розвитку волі та мислення. Довільна пам'ять виразно випереджує мимовільну і прискорюється розвиток вербальної короткочасної пам'яті. В цьому віці якість запам'ятовування людиною інформації залежить як від її вольових здібностей, так і від володіння нею прийомами розумової обробки матеріалу. Л. С. Виготський [18, 6-7] звертає увагу на вплив на пам'ять юнаків інтересів, пов'язаних із професійним вибором. Протягом юнацького періоду людина оволодіває всією системою способів довільного запам'ятовування, що збільшує продуктивність її пам'яті на абстрактний матеріал.

За концепцією Л.С. Виготського, ще однією особливістю пам'яті юності є її логічна природа, яка опосередкована мисленням і є провідною на цьому етапі онтогенетичного розвитку людини. Це є наслідком того, що саме мислення домінує над психічною функцією в період дозрівання особистості. В цей час всі психічні процеси розглядаються через призму мислення. Так, якщо в дитинстві пам'ять є однією з основних психічних функцій, то в період юності, акценти зміщуються, і мислення займає домінуючу позицію. У процесі розвитку особистості елементарні психічні процеси трансформуються в складні системи. Як наслідок - формуються вищі психічні функції [18, 8].

Уява як пізнавальний процес являє собою психічний процес створення образу предмета чи ситуації шляхом перебудови наявних уявлень. Завдяки уяві людина може творити, планувати свою діяльність, вирішувати багато життєвих проблем [44, 557].

Структура уяви індивіда має наступні складові: предметне середовище, минулий досвід і особлива внутрішня позиція. І якщо в дошкільному віці розвиток уяви йде як рух від предметного середовища до виникнення особливої внутрішньої позиції, то в юнацькому віці особлива внутрішня позиція виходить на перший план, тоді як інші компоненти є допоміжними і допомагають вирішувати більш складні завдання, пов'язані зі створенням нових образів [31, 140].

В цілому, особливістю уяви юнацького віку є встановлення певної рівноваги її структурних компонентів. Вона стає багатшою, особливо в порівнянні з підлітковим періодом, до того ж, в даному віковому періоді увага проявляється в здатності звільнитися з-під влади звичайних уявлень і умінні знаходити нові, нестандартні шляхи вирішення проблем і завдань.

У своєму навчальному посібнику, М.М. Заброцький зазначив, що уява в юнацькому віці відзначається довільністю, що виявляється у здатності планувати свою діяльність і подальший життєвий шлях. Досконалішою стає репродуктивна уява юнаків, а за допомогою творчої уяви він спроможний розробляти складні задуми творчих робіт та втілювати їх. У планах на майбутнє важливе місце посідають мрії, які стають конкретними й дієвими, що в певному розумінні стає рушійною силою дій та вчинків юнаків. Мрія, як особлива форма уяви, надає їм більшої цілеспрямованості в житті, допомагають боротися з труднощами, і часом протистояти несприятливим впливам, що є особливо актуальним у юнацькому віці [22, 47].

Важливим психічним пізнавальним процесом є мислення, завдяки якому індивід має змогу не лише пізнавати світ, але і передбачати та прогнозувати розвиток подій. В психології під терміном «мислення» розуміється психічний пізнавальний процес відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках та відношеннях [58, 90].

Саме мислення відрізняє нас від інших живих істот, що населяють нашу планету, так як завдяки відчуттям та сприйманню можна одержати різноманітну інформацію про зовнішні властивості та ознаки предметів у формі звукових, просторових, часових, смакових, дотикових та інших проявів, проте знання про невідчутні властивості та ознаки предметів дійсності можна одержати лише за допомогою мислення, що доступне тільки людині.

Мислення дає можливість наукового пізнання світу, передбачення та прогнозування розвитку подій. В науковій літературі зазвичай мислення виконує

чотири основні функції: розуміння, самопізнання, розв'язання проблем і задач (в даному випадку мислення виникає в результаті зовнішнього подразника у підвидом проблемної ситуації), цілеутворення (саме постановка мети цілеутворюючим процесом) [6, 50].

З точки зору Є. Аронсона, вже на початку юнацького віку закінчується оволодіння формальними операціями, а в подальшому відбувається лише придбання знань, які не викликають змін в механізмах розумової діяльності, мислення зокрема [4, 103]. Ремшмидт Х. також зазначає, що в цьому віці завершується становлення формальних операцій [48, 78]. На основі своїх емпіричних досліджень Б. Г. Ананьєв стверджує, саме в юнацькому віці індивід досягає самого високого рівня розвитку мислення, тим сам збільшуються потенційні можливості юнаків, здатність не тільки сприймати і запам'ятовувати інформацію, але і активно її переробляти для вирішення різного роду завдань. Така активність процесу мислення дозволяє молодим людям поглиблювати свої уявлення про навколишній світ, освоювати ефективні методи практичної та теоретичної діяльності, розвиває їх погляди і переконання [46, 60].

Радянський психолог Елисеєв О.П., порівнюючи юнаків з підлітками, відзначав у юнаків значний розвиток теоретичної думки. Юнацькому стилю мислення властиво абстрактне теоретизування, створення абстрактних моделей і захоплення філософськими побудовами [21].

Мова - це процес спілкування людей за допомогою мови. Для того щоб говорити і розуміти чуже мовлення, необхідно знати мову і вміти нею користуватися. Часто в психологічній науковій літературі поняття мова розуміється як спосіб існування мислення. Часто психологи розділяють поняття «мова» і «мова». З одного боку мова - це система умовних символів, за допомогою яких передаються поєднання звуків, що мають для людей певне значення і сенс. З іншого, мова виробляється суспільством і представляє собою форму відображення в суспільній свідомості людей їхнього суспільного буття [58, 91-92].

Будь-який філолог скаже, що основне призначення мови полягає в тому, що, будучи системою знаків, вона забезпечує закріплення за кожним словом певного значення. При цьому, будь-яке значення слова - це завжди узагальнення. Проте незаперечним є й той факт, що мислення і мова людини розвиваються і проявляються в єдності, хоча це не абсолютно тотожні поняття, та разом вони утворюють окремий психічний пізнавальний процес. В юнацькому віці мова являється одним із головних пізнавальних психічних процесів, адже вона виконує такі необхідні функції як комунікативна, адже в цей період розширюється коло особистісно значимих відносин, які завжди емоційно забарвлені. Одноліток виступає дуже важливим каналом отримання специфічної інформації, яку надходить до індивіда саме через комунікацію. Експресивна, або як ще кажуть виражальна, допомагає підліткам у процесі спілкування розкрити свій внутрішній світ, особливо коли мова заходить про дружбу з однолітками та протилежною статтю. Не менш важливою за інші є функція впливу, яка виявляється в наказі, вивозі, проханні, що зобов'язують або спонукають співрозмовника зробити певний вчинок [33, 70-82].

Загалом в юнацькому віці мовлення індивіда ускладнюється за змістом та формою завдяки розвитку мислення та оволодінню всіма системами (лексичною та синтаксичною) рідної мови. Юнаки демонструють досить високий рівень володіння всіма видами мовлення: діалогічним і монологічним, усним і писемним, зовнішнім і внутрішнім. Особливістю даного віку є й те, що здійснюється перехід від розгорнутого до скороченого внутрішнього мовлення, останнє стає формою існування мисленнєвих дій. На розвиток даного пізнавального процесу значний вплив також має розширення соціального оточення, сфери контактів, а відповідно, і необхідність більш активного мовлення.

1.2 Психологічна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості

У вітчизняній психології поняття «соціальної ситуації розвитку» було розроблено Л.С. Виготським у дослідженнях про структуру і динаміку психологічного віку. В рамках його вчення соціальна ситуація розвитку (тобто відношення між дитиною і навколишнім соціальним середовищем) являє собою вихідний момент для всіх динамічних змін, що визначає послідовність придбання дитиною нових властивостей особистості, коли соціальне стає індивідуальним.

Психологічний вік визначається як цілісна динамічна структура, яка визначає роль і питому вагу кожної приватної лінії розвитку, той новий тип будови особистості та її діяльності, ті психічні та соціальні зміни, які вперше виникають на даній віковій ступені і які в самому головному й основному визначають свідомість дитини, її ставлення до середовища, її внутрішнього і зовнішнього життя, весь хід її розвитку в даний період [17, 248].

В сучасній психології психологічний вік як макроєдиниці періодизації розвитку характеризується структурою (соціальною ситуацією розвитку і віковими психологічними новоутвореннями) і динамікою (чергуванням криз - періодів фундаментальних якісних змін, і стабільних вікових категорій). Соціальна ситуація розвитку це ті єдині і неповторні зв'язки і взаємини дитини з дорослими і соціальним середовищем в цілому, які складаються на даному віковому етапі. Соціальна ситуація розвитку визначає весь спосіб життя особи соціальне буття і особливості її свідомості.

Подальший розвиток ідеї Л. С. Виготського про роль соціальної ситуації розвитку як джерела розвитку особистості отримала в дослідженнях Д. Б. Ельконіна[70], Л. І. Божович[8], Д.И. Фельдштейна [61] та ін.

Соціальна ситуація розвитку, як відношення між суб'єктом що розвивається і середовищем, визначає об'єктивне місце дитини в системі соціальних відносин і

відповідні очікування і вимоги, що пред'являються до неї суспільством, і задають «ідеальну форму» розвитку [61, 192]. Соціальна ситуація розвитку на кожному віковому етапі ставить перед суб'єктом специфічні завдання розвитку, вирішення яких і становить зміст психічного розвитку в даному віці. Досягнення психічного розвитку дитини поступово вступають в протиріччя зі старою соціальною ситуацією розвитку, що призводить до зламу колишніх і побудови нових відносин із соціальним середовищем, а, отже, і до нової соціальної ситуації розвитку. Знов виникле протиріччя між новими, більш високими соціальними очікуваннями і вимогами до дитини і її можливостями, вирішується шляхом випереджаючого розвитку відповідних психологічних здібностей [61, 192-194].

Л.І. Божович була запропонована наступна формула: «Людина як активний діяч об'єктивної закономірно організованої діяльності». Сутність цього процесу вона вбачала в дієвому проникненні в це середовище і в оволодінні ним за допомогою його дієвого пізнання. Дослідниця дотримувалася думки, що людина як діяч в середовищі обмежена у своїх можливостях тим, що вона отримала від середовища, в умовах якого відбувався її розвиток. Крім того, Л. І. Божович ввела нове поняття в психологічну науку – внутрішня позиція дитини. Згідно поглядам дослідниці, внутрішня позиція формується в процесі життя і виховання дитини і є відображенням того об'єктивного становища, яке займає дитина в системі доступних їй суспільних відносин. «При цьому, внутрішня позиція дитини відображає не просто об'єктивний стан людини, що росте в житті, але його ставлення до цього становища, характер його потреб, мотивів, прагнень»[8, с. 176]. Соціальне середовище вона вважала справжнім джерелом, рушійною силою розвитку дитини (як зосередження матеріальних і духовних цінностей). В свою чергу Фельдштейн Д.І. писав про важливість з'ясування того, як ті чи інші зовнішні умови входять в цей процес і перетворюються в його внутрішні складові. Відзначав він не тільки активний характер прилучення дитини до культури, але і робив особливий акцент на особливостях взаємин дитини при цьому з

оточуючими людьми, що допомагають їй опанувати соціальний досвід, втілений в мові, знаряддях праці, в творах науки і мистецтва, вважаючи важливим вивчати роль цього спілкування в психічному розвитку дітей [61, 200]. Ускладнення і збагачення форм спілкування зазначалося і Т.В. Складовою як визначальна умова для засвоєння від навколишніх нових знань і умінь, що має величезне значення для психічного розвитку дитини [55, 103].

Розвиваючи ідеї Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконін соціальну ситуацію розвитку визначив наступним чином: це та система відносин, в яку дитина вступає в суспільстві. Це те, як вона орієнтується в системі суспільних відносин, в які сфери суспільного життя вона входить. Ситуація розвитку розумілася ним як співвіднесення «ідеальної форми» і реальної діяльності дитини. Дія є механізмом оволодіння «ідеальною формою». Д. Б. Ельконін вважав, що соціальна ситуація розвитку в кожному віці передбачає основний, або ведучий тип діяльності дитини в цей період. Д. Б. Ельконіним був відкритий закон чергування періодичності різних типів діяльності: за діяльністю одного типу, орієнтацією в системі відносин, слідує діяльність іншого типу, в якій відбувається орієнтація в способах вживання предметів. Кожен раз між цими двома типами орієнтацій виникають протиріччя. Вони і стають причиною розвитку [70, 205].

В свою черг Б.Г. Ананьєв визначав соціальну ситуацію розвитку як взаємодія людини з обставинами життя. [1, 279]. Ананьєв підкреслював залежність обставин життя від суспільно-історичних умов: економічних, політичних, правових, ідеологічних, соціально-психологічних і т. п. Ключове поняття, що характеризує соціальну ситуацію розвитку, - це статус особи, який як би «заданий» сформованою системою суспільних відносин, соціальних образів, що об'єктивно визначають «місце» особистості в соціальній структурі [1, 285]. Крім того, статус особистості - не тільки особистості в суспільстві, а й основи її способу життя [1, 286]. Поняття статусу Ананьєв Б.Г. доповнює поняттям позиції особистості, що характеризує суб'єктивну, діяльну сторону положення

особистості в соціальній структурі. «Позиція особистості як суб'єкта суспільної поведінки і різноманітних соціальних діяльностей представляє складну систему відносин особистості, установок і мотивів, якими вона керується в своїй діяльності, цілей і цінностей, на які спрямована її діяльність [1, 288].

З певною соціальною ситуацією нерозривно пов'язані і типові для даного віку діяльності дитини, що утворюють ієрархію. А.Н. Леонтьєв доповнив характеристику психологічного віку поняттям провідного типу діяльності, специфічного для кожного вікового етапу. В рамках провідної діяльності виникають і розвиваються нові психологічні функції і якості особистості, вперше виникають і диференціюються нові види діяльності, одна з яких згодом на новому віковому етапі розвитку стає провідною. Внутрішня позиція дитини реалізується через прийняття нею провідної діяльності, що забезпечує вирішення завдань розвитку і формування основних психологічних новоутворень віку [34, 177-178].

Психологічні новоутворення є не тільки передумовою, а й результатом, своєрідним «продуктом» вікового розвитку. З плином часу, психологічний тип будови особистості, свідомості і її діяльності поступово заходить у суперечність зі старою соціальною ситуацією розвитку, що призводить до вікової кризи. В ході кризи відбувається перебудова соціальної ситуації розвитку дитини, зміна і побудова нових відносин, які відкривають нові можливості для розвитку дитини в наступному віковому періоді.

Таким чином соціальна ситуація розвитку є специфічною для кожного вікового періоду, що визначається системою відносин суб'єкта в соціальній дійсності, відображена в його переживаннях і реалізується їм у спільній діяльності з іншими людьми.

1.3 Система міжособистісних відносин в юнацькому віці

У сучасній психології поняття міжособистісні відносини було розглянуто багатьма дослідниками і не лише з погляду психології, а й соціології та філософії. В більшості підручників міжособистісні відносини розуміють як безпосередню взаємодію між людьми, що базується на певному способі спілкування, визначається спрямованістю індивіда [9, 288].

З точки зору філософії міжособистісні відносини зумовлюють перетворення зав'язків у безпосередню взаємодію між людьми [39, 300].

В психології дане поняття має більше варіантів трактування, адже з одного боку поняття міжособистісні відносини, розкривається через фіксацію об'єктивного зв'язку людини і предмета або одного індивіда з іншим (реальні зв'язки), з іншого, - постає як суб'єктивна позиція людини щодо певних об'єктів, в основу якої покладено ті чи інші її переживання (психологічні зв'язки).

Вітчизняні психологи І. Бех, Я. Коломінський Г. Андреева стверджують, що будь-які відносини, які виникають між людьми, можна умовно поділити на дві системи: систему ділових відносин і систему особистісних відносин. Система ділових відносин поєднує людей як виконавців виробничих, громадських, навчальних та інших функцій. Проте при цьому кожна людина – особистість, яка вибірково ставиться до інших особистостей, а ті, так само виявляють власне ставлення до неї (емпатію, антипатію, байдужість тощо). Сукупність усіх цих взаємозв'язків і дій утворюють систему міжособистісних відносин [40, 333-334].

У своїх роботах С. Рубінштейн надав особливого значення міжособистісним відносинам у життєдіяльності людей. В його баченні відносини між двома індивідами виступають у формі моральної боротьби, «зброєю якої є активне добре ставлення до іншої людини». Дослідник стверджував, що позитивне ставлення однієї людини до іншої повинне «обеззброїти її негативні наміри, деморалізувати їх, поставити її у такі моральні умови, за яких утрачають підставу і мотив, і її

негативне ставлення». Як наслідок, має відбутися активна детермінація поведінки інших людей, зміна моральних умов їхньої поведінки на основі активного ставлення до них [50, 250]. З цього випливає тісний взаємозв'язок, органічна єдність між суб'єктивним становленням індивіда та його взаємодією з іншими людьми. На думку С. Рубінштейна людина є людиною лише в своєму ставленні до іншої людини та у відносинах з іншими людьми. «Людина як абсолют, як «річ у собі», як щось абсолютне і замкнене в собі – це не людина, не людська істота, і більше того, це взагалі не істота, це щось неіснуюче – ніщо» [50, 252].

В роботах з психології особистості міжособистісні відносини розглядають як психологічні стосунки, що ґрунтуються на взаємній готовності суб'єктів до певного типу неформальної взаємодії й спілкування, супроводжуються почуттям симпатії-антипатії та можуть бути оцінними й дієвими, тобто реалізуватися у взаємодії. Людські відносини можливі при наявності зв'язку як мінімум між двома індивідами, а їх характер відносин на пряму залежить від характерів і психологічних особливостей учасників. Водночас стосунки, у яких реалізується суб'єктивний психологічний чинник, накладають своєрідний відбиток на певну соціальну ситуацію[25, 297-299].

У психологічному словнику міжособистісні стосунки визначено, як зв'язки між людьми, що суб'єктивно переживаються і об'єктивно виявляються в характері й способах міжособистісної взаємодії, тобто взаємних впливів людей один на одного в процесі їхньої спільної діяльності та спілкування. Це система установок, орієнтації й очікувань, стереотипів та інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють один одного. Ці диспозиції опосередковуються змістом, цілями, цінностями й організацією спільної діяльності, водночас виступаючи основою формування соціально-психологічного клімату в колективі[36, 330].

В юнацькому віці міжособистісні стосунки займають важливе місце в житті індивіда, бо ж саме в цей період відбувається зростання сили Я, його здатності

проявити і зберегти свою індивідуальність у цей час вже є підстави для подолання страху втрати свого Я в умовах групової діяльності, інтимної близькості. Разом з тим, вони відрізняються двома протилежними тенденціями: розширенням сфери (збільшення кількості контактів, розширення меж спілкування), з одного боку, і зростаючою індивідуалізацією, відокремленням, з іншого. Характерною рисою міжособистісних стосунків є загострення потреби в дружбі, яка стає стійкішою і глибшою. Юнацька дружба унікальна, вона посідає виняткове місце серед інших прихильностей. Л. С. Виготський вказує, що в юнацькому віці психологічна цінність дружби полягає в тому, що вона одночасно є школа і саморозкриття, і розуміння іншої людини [17, 280]. В юності змінюється бачення сутності дружби, більш складними стають її критерії. Типовим явищем у цьому віці є ідеалізація друзів та дружби у цілому. Дружба юнаків має ряд відмінностей від дружби підлітків. По-перше, мотиви дружби більш глибокі. Від дружніх стосунків старшокласники очікують відвертості, взаємин, довіри, вірності, взаємоповаги, взаєморозуміння тощо. Іноді це своєрідна форма психотерапії, яка дозволяє молодим людям проявити почуття і знайти підтвердження того, що хтось поділяє їх сумніви, надії та переживання [7, 176].

У більшості випадків у ранній юності надають перевагу дружбі з однолітками своєї статі. Вікова різниця рідко перевищує один-два роки. Це пояснюється прагненням до більш-менш рівних стосунків. Дружба ґрунтується на принципі подібності, рівності та справедливості. Друзі оцінюють одне одного за моральними законами, тому що в основі дружби лежить свобода. Але, у багатьох, особливо у дівчат, є потреба у дружніх стосунках зі старшими, яка є більш стійкою та може зберігатися у продовж всього життя. Так, в юнацькому віці дружба - це вже більш тісні та вибіркові стосунки з людьми, які передбачають довіру, прихильність, спільність інтересів, які є значущими для міжособистісних стосунків у юнацькому віці. Але як раз саме через це, попри розширення сфери спілкування, кількість друзів в юнацькому віці значно зменшується [25, 302].

Не дивлячись на те, скільки витрачає юнак сил на пошук свого місця у світі, яким би інтелектуально готовим він не був до осмислення всього що його оточує, все таки залишається чимало незвіданого - ще немає досвіду реального практичного і духовного життя серед близьких та інших людей. Актуальності набуває пошук однодумця, рідної душі, зростає потреба у співпраці з людьми, зміцнюються зв'язки з референтною групою, з'являється відчуття інтимності з певними людьми. Розпочавши в підлітковому віці побудова своєї особистості, вперше свідомо будуючи способи спілкування, молода людина продовжує цей шлях удосконалення значущих для себе якостей в юності. Проте, кожен походить цей шлях індивідуально, в одних це - духовне зростання через ідентифікацію з ідеалом, а в інших - вибір для наслідування антигероя і пов'язані з цим наслідки розвитку особистості. Юнак продовжує відкривати через постійні рефлексії свою ефемерну та невловиму, як і в підлітковому віці, сутність. Він залишається чутливою людиною – іронічний погляд, влучне слово іншої людини можуть разом знезброїти молоду людину і збити з неї апломб, що так часто демонструється [31, 356-357].

Саме в юнацькому віці у індивіда збільшується потреба до відокремлення, бажання захистити свій унікальний світ від вторгнення як сторонніх, так і близьких людей для того, щоб через рефлексії зміцнити почуття особистості, щоб зберегти свою індивідуальність, реалізувати свої домагання на визнання. Відокремлення стає засобом утримання дистанції при взаємодії з іншими, що дозволяє молодій людині «зберігати своє Я» на емоційному та раціональному рівні спілкування [31, 357]. Саме в юності змінюються відносини з оточуючими людьми. Юнаки стають більш рівними, менш конфліктними, молоді люди починають більше прислухатися до думку старших, розуміючи, що ті бажають їм добра. В цей період відбувається сходження людини до найвищого потенціалу людяності і духовності, але саме в цьому віці людина може зануритися до найпохмуріших глибин нелюдськості.

Тісним стає і взаємозв'язок емоційного стану особистості і міжособистісні стосунки юнаків, він характеризується загальною психологічною особливістю: силою прояву емоцій, що входять до емоційної сфери особистості, і співвідношенням рівнів міжособистісних стосунків. Рівень міжособистісних стосунків у колективі юнаків залежить від ступеня розвитку емоційної адекватності, емоційної згуртованості та їх співвідношення.

Проте, природа міжособистісних відносин істотно відрізняється від природи суспільних стосунків. Відмінність полягає в тому, що міжособистісні відносини мають емоційну основу (емоції і почуття людей по відношенню один до одного). Тобто, міжособистісні стосунки - це стосунки між людьми, які складаються поза спільною діяльністю. Тому міжособистісні стосунки носять суб'єктивний характер і поділяються на стосунки знайомства, товаришування, дружби та інтимні стосунки. Товаришування, на відміну від дружби, це тісні позитивні і рівноправні стосунки, які складаються на основі спільних інтересів, поглядів задля проведення дозвілля. У кожної людини в системі стосунків своя міжособистісна роль, яка надає їй певні права і обов'язки. Міжособистісні відносини пронизують собою усі елементи системи суспільних стосунків (ане знаходяться поза ними). Вони як би опосередковують дію на особистості з боку ширшого соціального цілого [35].

Висновки до першого розділу

Отже, за допомогою психічних процесів формуються образи навколишнього середовища, а також образи самого організму і його внутрішнього середовища. Завдяки їм людина отримує знання про навколишній світ і про саму себе. Ці знання є тим фактором, який при наявності будь-якого спонукання визначає вибір людиною одного з багатьох можливих на кожен даний момент напрямків руху і

утримує рух в рамках цього напрямку. Усвідомлювані людиною потреби також дані їй в формі знань, принаймні у формі знання про те, що їй щось потрібне. Сама діяльність людини набуває упорядкованого, цілеспрямованого характеру, завдяки знанню про кінцевий її результат як про мету, яка існує у свідомості у формі подання про якусь конкретну річ або у формі абстрактної ідеї. Всі знання найвищого порядку, включаючи знання про загальний устрій світу є результатом інтеграції знань, одержуваних за допомогою пізнавальних психічних процесів різного рівня складності.

Численні дослідження, спостереження і досвід не одного покоління психологів, соціологів, дозволяє стверджувати, що юнацький вік це період якісних зміни всіх сторін психічної діяльності. Сприймання у юнаків стає більш довільним, підвищується рівень уваги, і її вибірковість в залежності від спрямованості. Відзначається збільшення довільності пам'яті та продуктивність логічного запам'ятовування, вдосконалюються засоби запам'ятовування. Відбувається перехід до вищих рівнів абстрактного та узагальнюючого мислення, яке стає більш системним, завдяки чому формується світогляд юнаків. Розумова діяльність в юнацькому віці набуває більшої індивідуальності, порте це залежить від психофізіологічних особливостей. Уява стає більш глибокою, що дозволяє юнакам осягнути свій внутрішній світ. Стає досконалою репродуктивна уява, стрімко розвивається творча. Мовлення юнаків ускладнюється за змістом і структурою.

На розвиток психічних пізнавальних процесів індивіда безпосередньо впливає і середовище, в якому зростає людина. Так, Л. Виготським було введено у психологічну науку нове поняття - соціальна ситуація розвитку, що являє собою виняткове, єдине і неповторне відношення між дитиною і навколишньою його дійсністю, насамперед соціальною. Соціальна ситуація розвитку особистості має свої особливості на кожному віковому етапі людини. В юнацькому віці соціальна ситуація розвитку визначається як поріг дорослого життя. Вона характеризується

тим, що основними завданнями є вибір професії, життєвого шляху, соціальне та особистісне самовизначення. Для реалізації цих завдань необхідна сформована психологічна готовність до дорослого життя, тобто повинні бути розвинені особистісні якості, властивості, здібності, потреби, які б дозволили юнакові реалізувати себе у праці, громадському житті, сім'ї.

Однією із надзвичайно складних і важливих умов повноцінного розвитку людини є її соціальне становлення, яке відбувається через її діяльність, взаємодію і спілкування з іншими людьми, у процесі чого не лише набувається соціальний досвід, а й створюється власна система цінних для особистості міжособистісних взаємозв'язків з оточуючим світом. Саме завдяки міжособистісним відносинам індивідуумом засвоюється соціальний досвід і твориться власний на індивідуальному рівні. Навчаючись порівнювати себе з іншими людьми, людина виокремлює і творить своє Я.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМУВАННЯ КОНФОРМІЗМУ-НОНКОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1 Психологічна характеристика конформізму-нонконформізму

Суспільство є складною системою в основу якої покладено людські стосунки, які є багатограними і мають найрізноманітніші прояви, взаємозв'язки, наслідки взаємодії окремих суб'єктів або й цілих груп. На протязі всієї історії існування суспільства одні суб'єкти намагаються вплинути на інших. Такі впливи мають різноманітні прояви, від релігійних, ідеологічних до воєнних та економічних. В результаті таких впливів в суспільному середовищі виник такий соціально-психологічний феномен як конформізм і нонконформізм.

Конформність є психологічною особливістю індивіда, властива в різній мірі кожному, але особливо вразливим до конформізму є підлітки та юнаки, так як саме цей онтогенетичний період вважається перехідним і критичним. Такий особливий статус даного віку пов'язаний зі зміною соціальної ситуації розвитку юнаків – їх прагненням інтегруватися у дорослий світ, орієнтацією поведінки на соціальні норми і суспільні цінності [16].

Аналіз соціально-психологічної та психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що конформізм є соціально-психологічним феноменом, який привернув до себе увагу цілої плеяди відомих науковців. В сучасній науковій літературі можна зустріти чимало різноманітних точок зору на проблему конформізму, які нерідко суперечать одна одній. Таким чином, дане явище вивчається в рамках відразу кількох дисциплін і наук, зокрема, психології, соціології, соціальної психології, педагогіки, філософії, що обумовлює

багатоаспектність і складність у формулюванні однозначного визначення конформізму-нонконформізму.

Так, В. В. Москаленко у підручнику із соціальної психології поняття конформізм визначає, як прояв активності особистості, яка схильна пристосуватися до певних умов під груповим тиском з метою уникнути негативних санкцій у вигляді осуду чи покарання за демонстрацію незгоди з загальноприйнятою думкою і бажанням не виглядати не таким, як усі [40, 568-569]. В роботах Д. Дж. Майерса конформізм це зміна поведінки або переконання в результаті реального чи уявного тиску групи [35]. М. Ю. Кондратьєв під конформізмом розуміє пристосуванство, поступку, різновид соціально-психологічної орієнтації, форму соціального впливу[29, 182]. Згідно теорії Е. Фромма конформізм є безпринципним пристосуванством до будь-якого соціального тиску, яке призводить до відмови від власного «Я», до перетворення на псевдоособистість з некритичним ставленням до оточуючої дійсності, до пропагандистських стереотипів, втраті індивідуальності, спотвореному баченні світу, до суто споживчої орієнтації [19].

Отже, конформізм є зміна людиною своїх оцінок і уявлень, поведінки в результаті тиску групи, уявного або реального, та некритичне прийняття стандартів більшості. Разом з тим, в соціально-психологічній традиції конформізм прийнято прирівнювати до конформності, при цьому дані поняття можуть підміняти один одного. И. А. Рудакова наголошує, що явище тотожності даних понять є характерним для першого етапу експериментальних досліджень С. Аша та С. Милгрема, в рамках яких сформулювались концепція конформізму як окремого соціального аспекту. Однак ці поняття несуть в собі різний зміст і характеризують різні явища. Так, конформізм це, в першу чергу, соціальна категорія, пов'язана з певними діями, поведінкою людини, або групи людей, а конформність - психологічна особливість індивіда, властива в різній мірі кожній людині [52]. В Кратком психологическом словаре за редакцією Л. А. Карпенко,

конформність є тенденцією людини змінювати свою поведінку під впливом інших людей таким чином, щоб вона відповідала думкам оточуючих, прагнення пристосувати його до їхніх вимог. Зазвичай конформність виявляється там, де є конфлікт між власною думкою індивіда і думкою групи, до якої він належить, якщо подолання цього конфлікту здійснюється шляхом згоди з думкою групи [36, 155]. Важлива відмінність конформності від конформізму у тому, що конформність може проявлятися не стільки на рівні індивідуальних відмінностей, скільки на рівні особливостей групової ситуації.

Конформність прийнято розрізняти: внутрішню і зовнішню. Внутрішня конформність як правило простежується в тих випадках, коли думка індивіда змінюється, він знаходиться в гармонії з групою і з самим собою, приймає думку групи як власну і далі дотримується її вже незалежно від наявності групи поруч. Зовнішня конформність характеризується демонстративною згодою з групою, але при цьому індивід продовжує дотримуватися своєї першочергової думки. Саме тому часто зовнішня конформність проявляється усвідомлено, з метою уникнення конфліктів або розбіжностей [41]. Тож в певній мірі кожна людина піддається соціальному впливу. Це можна пояснити природнім бажанням індивіда відчувати приналежність до групи, необхідність відчувати себе корисним, важливим, отримувати схвалення, долучатись до спільної справи на рівні з іншими.

До сьогодні в соціальній психології прийнято всі фактори, що впливають на появу конформізму поділяють на шість груп:

- індивідуально-особистісні (дана група передбачає наявність певних психологічних особливостей індивіда: його характер, впевненість у собі, самоповага, інтелектуальний розвиток).
- групові (основними показниками в цій групі є кількісний склад групи, її згуртованість, наявність спільної мети, структура групи).

- ситуативні (сюди можна віднести такі фактори як специфіка та особливості обставин і ситуації в яких індивід може проявити конформізм).
- соціально-економічні (сюди входять особливості як соціальної структури, соціальних інститутів, так і соціальні та економічні процеси, умови соціального життя).
- політичні (основними факторами цієї групи є політичні устрої, правлячі режими та взаємовідносини влади і особистості).
- національно-культурні (дані фактори визначають культурні особливості, специфіку менталітету, національні відмінності, традиції та цінності індивіда) [52].

Таким чином, рівень конформізму в цілому залежить факторів, які визначають його специфіку, форми, направленість та частоту проявів. Ці фактори не можна розглядати окремо, так як вони є взаємообумовленими і взаємопов'язаними.

Згідно представлених у науковій літературі емпіричних даних конформізм не можна розглядати як суто негативне явище, частина дослідників вказує й на позитивні наслідки впливу конформізму на особистість. Зокрема, Д. Майерс говорить про те, що конформізм не завжди поганий, в певних життєвих обставинах він сприяє співробітництву людей, знижує можливість виникнення соціальних конфліктів, підвищує чуйність і сприйнятливність людей як членів суспільства по відношенню один до одного. Завдяки конформній поведінці відбувається процес передачі із покоління в покоління соціально-культурного досвіду людства: моральні норми, культурні цінності і соціальні установки [35]. Відомий соціолог Р. Мертон надає конформності статус цінності, через те, що вона сприяє мобільності людей. В свою чергу А. Маслоу вбачав в конформізмі необхідний аспект соціалізації особистості [52].

Проте, в сучасному суспільстві даному поняттю все частіше надають негативного сенсу. На думку Т. Парсонса, конформізм як зростаюча тенденція

сьогодення, може становити загрозу змінам соціальної структури і картини суспільства в цілому. І конформізм не являється ніяк хаотичним явищем, він завжди формується і направляється певними соціальними інструментами і зразками [59, 2]. Занадто виражений конформізм може негативно впливати на особистість, перетворюючи її в керовану маріонетку в руках інших суб'єктів [25, 109].

Схожим, і той же час протилежним конформізму є - нонконформізм, який в психологічній науці прийнято розглядати як термінальну особистісну цінність, яка полягає в намаганні індивіда притримуватись і відстоювати думку, стандарти поведінки, які прямо протилежні тим, які прийняті в суспільстві або окремій групі [36, 158]. В соціальній науці нонконформізм визначається як готовність, не дивлячись ні на які обставини, діяти наперекір думці і позиції переважаючої більшості суспільства, відстоювати протилежну точку зору [40, 500].

В своїх роботах такі відомі психологи як І. С. Кон, С. Московичи, В. Э.Чудновский, нонконформізм умовно поділяють на два види: індивідуальний і колективний. В дослідженнях нонконформізму частіше можна зустріти перший вид. Його проявляють індивіди, які не потребують суспільного схвалення, і намагаються виразити свою індивідуальність. Траплялись випадки, коли нонконформізм сприяв розвитку фанатизму, через абсолютизацію позицій особистості.

Колективний прояв нонконформізму можливий у тих випадках, якщо особистість потребує підтримку однодумців. В даному виді нонконформізму чільне місце посідає саме фанатизм, який на думку В.Э. Чудновського є «цементуючим» фактором [67].

Багатьма дослідниками нонконформізм в психологічно сутнісному плані оцінюється як протилежна до конформізму форма особистісної активності індивіда. Але результати досліджень показують, що нонконформізм практично є ідентичним проявам конформізму, так як в обох випадках можна практично з

повною упевненістю говорити про залежність індивіда від групового тиску, про його підпорядкування більшості. С. Аш, С. Милграм, С. Снайдер і Д. Майерс намагалися довести, що прояв нонконформності виказує лиш удавану самостійність, яка є ні чим іншим, як ілюзія. В ході проведених ними дослідів вдалося встановити, що в ряді випадків особистість не сама приймає рішення в ситуації невизначеності, і її реакція на груповий тиск все одно є залежною, незважаючи на те, чи здійснюється активність в логіці «так» або в логіці «ні» [68, 69, 35].

Отже, більшість соціальних психологів вбачають в нонконформізмі альтернативу конформізму, до того як більш позитивну. Таким чином, можна говорити про конформізм-нонконформізм як про дві сторони однієї медалі. Бо ж зміна поведінки або переконань в результаті тиску групи характерна як для прояву конформізму, так і для нонконформізму.

2.2 Роль конформізму в структурі соціальної взаємодії

Соціальна взаємодія є основною життєвою потребою людини, оскільки людина, лише взаємодіючи з іншими людьми, може задовольнити переважну більшість своїх потреб і інтересів, реалізувати свої ціннісні і поведінкові інтенції. У навчальній і довідковій літературі з психології та соціальної психології, поняття «соціальна взаємодія» трактується по-різному. Переважно увага акцентується на:

- обміні діями, або на способі здійснення соціальних зв'язків;
- системі взаємообумовлених соціальних дій;
- процесі впливу соціальних суб'єктів один на одного;
- відносинах між людьми і соціальними групами;

- поведінці індивіда.

Узагальнено ж поняття соціальна взаємодія визначається як процес, у якому люди діють і випробовують вплив один на одного [42, 118].

В соціальній психології «соціальна взаємодія» з точки зору вчення М. Вебера розглядається як система взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших суб'єктів [42, 119]. Можна сказати, що кожна соціальну дію спричинює попередня соціальна дія та водночас вона є причиною наступних дій. Така дія може бути розглянута як сукупність методів, що застосовуються людиною для досягнення певних цілей - вирішення практичних завдань або реалізації цінностей. Таким чином, змістом будь-якої взаємодії є зв'язок, обмін, і взаємний вплив.

Професор С.С. Фролов виділяє кілька типів соціальних впливів: соціальні контакти, соціальні дії, соціальні відносини. На його думку, саме соціальні дії, які є завжди свідомими і цілеспрямованими, породжуючи відповідні реакції тих, на кого вони спрямовані, вони перетворюються у взаємодію. І саме через систему особистісних взаємодій люди намагаються змінити поведінку один одного [49, 145].

На думку П. Сорокіна, соціальна взаємодія є взаємним обміном колективним досвідом, знаннями, поняттями, у результаті чого виникає культура. На соціальному рівні соціальну взаємодію можна уявити у вигляді соціокультурного процесу, під час якого передається колективний досвід від покоління до покоління. Структура даного процесу представляє собою єдність трьох складових :

1. Особистість як суб'єкт взаємодії;
2. Суспільство як сукупність взаємодіючих індивідів з його соціокультурними відносинами і процесами;

3. Культура як сукупність значень, цінностей і норм, якими володіють взаємодіючі особи, і сукупність носіїв, які об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення.

В закордонній соціальній психології процес соціальної взаємодії намагалися пояснити Дж. Мид та Г. Блумер. Вони звертають увагу на те, що кожна людина пристосовує свою поведінку до дій іншого або інших індивідів. Тому здійснювати вплив на нас можуть не тільки вчинки, але й наміри оточуючих нас людей. Інтерпретація намірів і вчинків здійснюється на основі використання подібних символів, засвоєних людиною в ході соціалізації. З точки зору Г. Блумера взаємодія - це не обмін діями, а безперервний діалог, оскільки взаємодія відбувається тоді, коли дія ще не скоєна, але наміри суб'єкта вже усвідомлені, проінтерпретовані людиною і викликали у неї відповідний стан, прагнення і відповідну реакцію [42, 123-125]. Таким чином автори теорії символічного інтеракціонізму намагалися показати, що і соціальні контакти, і соціальні дії, їх взаємодія, і соціальні відносини здійснюють на людину значний соціальний вплив, що часто призводить до виникнення конформізму.

Американський психолог С. Аш під поняттям конформізм розумів підпорядкування індивіда думці більшості, безумовну згоду з позицією оточуючих, незалежно від власної думки, прийняття позиції соціальної групи. Ступінь конформності в поведінці особи в рамках соціальної групи залежить від двох основних чинників: основи, яка визначає включення індивіда в соціальну групу; соціально-психологічного механізму, діючого в групі, який впливає на поведінку її членів [68].

В структурі соціальної взаємодії соціальна група виступає відносно стійкою сукупністю взаємодіючих індивідів. Учасники (індивіди) соціальної групи взаємопов'язані спільними цінностями, діями, взаємозалежні у способі життя, впливають один на одного з метою задоволення значущих потреб, цілей та інтересів [23, 300]. В даному контексті соціальна група виступає посередником

між суспільством і окремим індивідом. Через соціальну групу суспільні явища впливають на особистість, формуються її соціально значущі якості, переконання, установки, ціннісні орієнтації. Особистість в свою чергу, має змогу вплинути на суспільні процеси, суспільну думку і уявлення, намагаючись змінити чи скоригувати їх, перебуваючи у певній групі. Проте людина, виконуючи різні соціальні функції, одночасно належить до різних соціальних груп, що сприяє визначенню місця особистості в системі соціальної взаємодії, і разом з тим, позначається на формуванні свідомості особистості, оскільки вона включена в систему поглядів, уявлень, норм, цінностей багатьох груп.

Результатом будь-якого взаємовпливу є зміна – зміна поведінки, зміна думки, зміна позицій тощо. В психології всі зміни в поведінці людини, що відбуваються під впливом інших людей називають соціально-психологічним феноменом групи. Соціально-психологічний феномен передбачає певну стійкість: він характерний для людей різного віку, соціального статусу, різних соціальних, у тому числі етнічних, груп. До соціально-психологічних феноменів належить і конформізм [13].

Найчастіше спонукання до конформної поведінки в групі виходить від людей, рівних за статусом. Крім того, конформна поведінка може мати місце і при відсутності бажання групи впливати або контролювати індивіда, оскільки він знає позицію групи й хоче бути в згоді з нею. Конформізм як форма впливу може викликати у індивіда відчуття спонукання вести себе так само, як група [23, 303-304].

М. Дойчем і М. Джерардом були виділені два основних типи соціального впливу групи: нормативний та інформаційний. Нормативний вплив має на увазі необхідність «бути як всі», щоб не бути відкинутим, уникнути конфліктів, зберегти добрі стосунки з людьми, заслужити похвалу або схвалення. Інформаційний вплив має місце в тій ситуації, коли людина відчуває нестачу

певної інформації. В такому випадку він починає орієнтуватися на думку більшості, розраховуючи на те, що воно є вірним джерелом.

Часто в повсякденному житті людина стикається з обома видами впливу одночасно. Наприклад, якщо людина хоче висловити своє схвалення в групі, але не знає, як це зробити, і не хоче виглядати нерозумно, що є нормативна складова впливу, а потім поведінку оточуючих вказує йому на спосіб прояви свого схвалення, тобто надає на нього інформаційний вплив .

Таким чином, з урахуванням того, що конформізму піддається кожна людина в тій чи іншій мірі, причому ступінь це часто залежить не тільки від нього самого, а й від різних зовнішніх факторів і умов прояву конформізму, можна зробити висновок, що конформізм - це найпотужніший спосіб впливу. Переважно цей спосіб впливу проявляється в групах з боку більшості, але можливий також випадок, коли меншості вдається протистояти тиску групи [63].

При вивченні впливів групи на індивіда прийнято розрізняти три типи конформізму:

Перший тип – це особиста стихійна форма конформізму, при якому індивід виявляє внутрішню й зовнішню згоду з групою без переживання будь-якого конфлікту.

Другий тип – умовний, чисто зовнішній свідомий конформізм, при якому суб'єкт погоджується з групою, більшістю, хоча насправді думає інакше. Він може демонстративно підкорятися, щоб заслужити схвалення або уникнути осудження з боку інших

Третій тип – захисний конформізм: у цьому випадку людина стихійно прагне до підтримки з боку більшості, приєднується до групи в пошуці захисту від неприємностей[41].

В деяких джерелах третій тип ще називають урбанізаційним. С. Милгрем даний тип конформізму визначає як конструктивний. Він забезпечує соціальну впорядкованість і передбачуваність, які необхідні для координованих і

ефективних групових дій в умовах великих міст. Гранична терпимість, обережність, абсолютне дотримання приписами, правилами і нормами міського життя дозволяють структурувати, контролювати і зберігати порядок в сучасних мегаполісах. У великих містах виникає безліч ситуацій, в яких конформізм виявляється засобом, що дозволяє групі вижити в складних, часом екстремальних умовах [69]. Отже, соціальне взаємодія складається з окремих соціальних дій, які здійснюються індивідами і проявляється в характері взаємодії, соціальних впливах, соціальній поведінці, які можуть складатися в соціальні відносини, що включають обмін інформацією символами і значеннями. Характер взаємодії визначається установками й орієнтаціями суб'єктів, які в ході взаємодії впливають на установки, поведінку взаємодіючих суб'єктів. В структурі соціальної взаємодії конформізм виконує роль так званого громадського впливу на людину. Група тисне на людину, вимагаючи від неї дотримання груповим нормам, правилам, вимагаючи підпорядкування інтересам групи. В свою чергу людина може чинити опір даному тиску, тобто проявляти нонконформізм, а може поступитися групі - підкоритися, тобто виступити конформістом.

2.3 Особливості формування конформізму в структурі особистості

В сучасній науці особистість являється предметом вивчення не лише психології, але і філософії, соціології, політології, педагогіки. На певному рівні аналізу особистість з точки зору своїх природних, біологічних особливостей є предметом вивчення антропології, соматології і генетики людини. Кожна з цих дисциплін має свої методи дослідження, виробляє різні підходи до дослідження особистості, її структури.

Сучасне міждисциплінарне поняття особистості співвідноситься з походженням слова. Так, у Великому психологічному словнику особистість

визначено як стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена суспільства або спільності. В даному випадку, мова йде про ті ж виконувані соціальні функції, але разом з тим додається роз'яснення: особистість визначається даною системою суспільних відносин, культурою і зумовлена також біологічними особливостями [9, 490].

У філософському вимірі поняття особистість трактується як сукупність всіх суспільних відносин. А. Н. Леонтьєв під особистістю розуміє стійку систему соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена суспільства або спільності. Особистість визначається даною системою суспільних відносин, культурою і зумовлена також біологічними особливостями. Становлення особистості є процесом соціалізації людини, який полягає в освоєнні нею родової, суспільної сутності, і який завжди відбувається в конкретно-історичних обставин життя людини [45, 60].

Американський психолог і філософ початку ХХ століття У. Джеймс становлення особистості пов'язував з прийняттям індивідом вироблених в суспільстві соціальних функцій і ролей, соціальних норм і правил поведінки, з формуванням умінь будувати відносини з іншими людьми. Сформована особистість є суб'єкт вільної, самостійної і відповідальної поведінки в соціумі [45, 61].

На соціологічне поняття особистості впливають як філософські концепції, так і психологічні теорії. Для соціолога «особистість» - це те, що робить людей схожими один на одного. Соціологи беруть до уваги, перш за все соціальні якості, які формуються у людей в процесі спілкування, в якійсь мірі, відштовхуючи все інше. Особистість - це соціальний суб'єкт, який за рівнем складності своєї структури, можна порівняти з суспільством в цілому. Соціологічне бачення особистості передбачає аналіз її ролі та способів участі в суспільному житті.

У загальній психології Л. М. Веккер вказував на особистість як на вищий рівень інтеграції системи психічних процесів. Інтеграція цих даних необхідна для уточнення уявлень про сенсорну організацію людини, інтелект, емоційну сферу. Таким чином, особистість в загальній психології - якесь ядро, що інтегрує початок, що зв'язує воедино різні процеси індивіда і надає його поведінці необхідну послідовність і стійкість [11, 140].

Структуру особистості також розглядають по-різному. Одні вважають, що в структурі особистості доцільно розглядати тільки психологічні її компоненти, а інші виділяють в ній і біологічні аспекти (типологічні особливості нервової системи, вікові зміни в організмі, стать), які не можна ігнорувати в процесі виховання особистості.

В контексті конкретизації співвідношення соціальних і біологічних факторів у розвитку особистості К. К. Платонов запропонував наступне вирішення проблеми структури особистості, виділивши чотири підструктури:

- Підструктура спрямованості особистості, що включає в себе світогляд, переконання, інтереси, бажання, потягу. У формах спрямованості проявляються як відносини, так і моральні якості особистості.

- Підструктура досвіду, яка проявляється в знаннях, навичках, уміннях. Її можна назвати і підструктура підготовленості. Саме через цю підструктуру індивідуальний розвиток особистості акумулює історичний досвід людства.

- Індивідуальні особливості окремих психічних процесів або психічних функцій, форми самоконтролю. Сюди наприклад, можна віднести швидкість сприйняття інформації та її обробки індивідом.

- Біологічно обумовлена підструктура. Вона включає властивості, пов'язані зі статевою приналежністю, віком, типом нервової системи, органічними змінами [45, 101-102].

В. А. Петровським запропоновано наступна структура особистості, яка має практичне значення, і передбачає три складові:

Перша – інтраіндивідна підструктура. Це організація індивідуальності особистості, представлена будовою темпераменту, характеру, здібностей.

З огляду на те, що особистість не можна розглядати як щось що знаходиться лише в замкнутому просторі тіла індивіда, так як вона виявляє себе в сфері міжіндивідних відносин, в просторі міжособистісних взаємодій, то ж звідси друга підструктура особистості - інтеріндивідна.

Третя підструктура - метаіндивідна (або надіндивідна). В цьому випадку в центрі уваги опиняються «вклади», які особистість вносить своєю активністю в інших людей. Таким чином, особистість не тільки виноситься за рамки органічного тіла індивіда, не тільки переміщається за межі його наявних «тут і тепер» існуючих зв'язків з іншими людьми, але і продовжує себе в інших людях. Ця ідеальна представленість особистості в інших людях за рахунок внесених в них «вкладів» отримала назву персоналізація [3, 184-186].

Загалом, в сучасній психології, окрім вже зазначених, існує велика кількість моделей структур особистості, що розробляються в різних психологічних теоріях особистості не лише вітчизняними, а й зарубіжними дослідниками. Однією з найбільш відомих є структура особистості З. Фрейда. У концепції К.Г. Юнга, в якій особистість, так само як і у Фрейда, постає як система, виділяються наступні важливі її підструктури: Его, особисте несвідоме і його комплекси, колективне несвідоме і його архетипи, персону, аніма, аніmus і тінь. В рамках глибинної психології до проблеми структури особистості зверталися також Г. Мюррей, В. Райх та інші [31, 400]. В більшості сучасних начальних посібниках структура особистості включає наступні компоненти:

1. Індивідуально-особистісні особливості: темперамент, характер, здібності.
2. Процесуальні характеристики особистості: емоції і почуття, мотивація, воля.
3. Ядро особистості: «Я-концепція» і спрямованість особистості.

Як показують численні дослідження, формування структури особистості це складний процес, детермінований двома основними чинниками: внутрішнім (біологічним), зовнішнім (соціальним). У процесі формування особистості формуються і її особистісні якості, до яких також відноситься конформність, як необхідна якість для повноцінного функціонування і соціальної взаємодії індивіда.

Процес активної взаємодії індивіда з соціумом розпочинається з дошкільного віку, на етапі первинної соціалізації індивіда. На даному етапі дитина засвоює соціальний досвід, адаптується до нових умов, пристосовується, наслідує. Цей процес здійснюється за допомогою міжособистісних механізмів, до яких відноситься і конформізм, який з точки зору соціалізації, характеризується як визнання та підкорення нормам суспільної поведінки [6, 165].

На етапі індивідуалізації особистості (від підліткового до юнацького віку) в індивіда з'являється бажання виділити себе серед інших. Соціальна взаємодія індивіда із суспільством характеризується критичним ставленням до суспільних норм поведінки, поступово формуються власні позиції та світогляд. Як зазначала Мухіна В. С., конформізм у підлітково-юнацькому віці багато в чому є явищем прогресивним і закономірним з точки зору вікових завдань розвитку [54, 200]. В даному випадку рівень конформної поведінки юнака залежить від соціального і особистісного впливів. Прагнення юної особистості до конформізму цілком зрозуміле, в рамках думки, що досить часто конформізм інтерпретують як спосіб швидкої адаптації людини в колективі. Бути «як всі», «не бути ізгоем», отримувати схвалення за зміцнення позицій лідера, бути «своїм» у своїй групі будь-яким способом – значить стати «своїм», уникнути ізоляції, отримати підтримку, необхідну в разі незрілості власної позиції у виборі моделі поведінки в групі. Психологічні труднощі дорослішання, суперечливість рівня домагань та образу-Я в юнацькі роки часто є чинником виникнення емоційної напруженості, тривожності, які є ознаками заниженої самооцінки. За спостереженнями Ч. Спілберга, люди з низькою самооцінкою більше схильні до конформізму [60].

Англійський психолог Р. Бернс, що умовою формування «Я-концепції» є самооцінка. Більш того, він вважав, що у вузькому значенні «Я-концепція» є самооцінка і займає центральну позицію в структурі особистості [65, 409]. Прийнято вважати, що Я-концепція - це динамічна система уявлень особистості про себе, що включає, по-перше, усвідомлення своїх якостей, як фізичних, так і психологічних, по-друге, самооцінку, суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, що впливають на особистість [9, 180]

«Я-концепція» виникає у людини в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний результат психічного розвитку, як відносно стійкий і одночасно такий, що піддається внутрішнім змінам і коливанням, психічний здобуток.

Становлення самосвідомості і стійкого образу-Я – найважливіше психологічне придбання індивіда вже на етапі ранньої юності. В цей період індивід відкриває свій внутрішній світ, його душа наповнюється ідеальними образами і гіпотезами про себе. В цей період самооцінка індивіда виступає в якості певного поєднання найбільш важливих для особистості оцінок, або до визначення власної значущості в значущих областях життєдіяльності, у взаємозв'язку з найбільш важливими спонуканнями. Характер самооцінки юнаків визначає формування тих чи інших якостей особистості, конформності зокрема.

Аналіз змістовної сторони конформності дозволяє виділити адаптивну і захисну моделі поведінки особистості [61, 432]. Так, адаптивна модель конформної поведінки забезпечує безболісну адаптацію індивіда до нових умов функціонування групи чи колективу. Як захисний механізм конформність виступає в ролі вибіркового стилю і характеризується гнучкістю поведінки особистості, що сприяє зниженню психофізіологічних та психологічних реакцій індивіда на надмірний тиск групи, знімає занепокоєння, ситуативну та особистісну тривожність. Це дозволяє зробити висновок, що в умовах соціалізації індивіда, в процесі якої особистість може відчувати соціальну невизначеність, мінливість,

нестабільність прояви конформності можуть бути визначені як соціальні явища позитивного характеру.

Проте, наявність конформності в структурі особистості може бути причиною негативних психолого-педагогічних наслідків для особистості: зниження імовірності виникнення альтернативної і гнучкої поведінки, втрати індивідуальності й закріплення загальної пасивності, емоційно-вольові деформації особистості, наслідками чого є її перезбудження і дезорганізація діяльності. На думку Д. Майерса, прояв надмірно вираженого конформізму в структурі особистості можливий за умови, якщо члени групи проявляють наполегливість і тиск на особистість через переконання в помилковості його особистісної позиції. Ще однією умовою прояву конформізму може бути усвідомлення або неусвідомлення членом групи вибору позиції, що виключає покарання, або осуд з боку групи. Невизначеність і недостатність інформації також впливає на піддатливість особистості думці групи [35].

Висновки до другого розділу

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що конформізм є результатом дії безлічі різних факторів, в тому числі соціально-психологічних, в силу чого виявлення причин конформізму в кожному випадку є складна дослідницька задача, як і його прогнозування. Проблема конформізму має високе значення не тільки стосовно до взаємин особистості і відносно невеликої групи, але і в набагато більш широкому соціальному контексті. Конформність як універсальна людська якість:

- несе в собі пристосувальний потенціал, що створює можливість існування людини і що становить особистісний фундамент соціалізації, отже, формування розумної, перетворювальної активності людини;

- базуючись на виборі форми існування, розумного схвалення, лежить в основі толерантності, злагоди, солідарності в суспільстві;

- проявляючись як «незгодні підпорядкування», «несвідоме слідування», становить основу відчуження, негативізму, руйнування особистості і суспільства

Деякі дослідники схильні вбачати в конформізмі позитивний вплив, так як він може проявлятися у формі соціальної взаємодії, може сприяти виявленню цілей, мотивів і смислів кожної зі сторін (індивід-група), спонукати протилежну сторону до активного самовираження, оголити приховані наміри кожної із сторін, маскувати справжні наміри сторони-ініціатора конформізму, активізувати внутрішньогрупові відносини.

Соціальна взаємодія являє собою динаміку соціального суспільства, а соціальні відносини - його статику. Варіативні компоненти соціальної взаємодії представлені на суб'єктивному (прихованому) і інтерсуб'єктивності (що спостерігається) рівня. Соціальна група є носієм соціальних цінностей, в тому числі певних норм поведінки і служить джерелом примусу, впливу, спрямованого на забезпечення відповідності поведінки членів групи вказаним нормам. Конформізм в структурі соціальної взаємодії виявляється у формі внутрішньогрупової взаємодії. При дослідженні конформізму в соціальній взаємодії науковці звертають увагу на реальну розстановку сил при впливі групи. І часто конформізм трактується під виглядом виправданих стратегій, які пояснюють обрану стратегію зовнішньою обумовленістю, виправдовують обрану стратегію конформізму своїми індивідуальними особливостями, декларують ідеологічні причини прийняття конформістської стратегії.

Формування структури особистості є складним процесом, який залежить від впливу біологічних і соціальних чинників. Формування конформізму в структурі особистості відбувається в кожного індивіда по-різному. Рівень конформності може залежати від темпераменту індивіда та особливостей його характеру. Також, в залежності від соціального середовища в якому формуються його особистісні

якості, необхідні для повноцінного функціонування і взаємодії із соціумом, конформність може проявлятися як адаптивна і захисна функція особистості. Вона виявляється у гнучкості поведінки і реакції індивіда на вплив ззовні.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ РІВНЯ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ НА ФОРМУВАННЯ КОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1 Діагностичне дослідження залежності рівня самооцінки та проявів конформізму в юнацькому віці

В психологічній науці самооцінку вважають досить складним утворенням людської психіки. І.І.Чеснокова вказує на наявність в структурі самооцінки когнітивних аспектів, пов'язаних з оцінюванням, співставленням власних особистісних якостей, і ціннісно-орієнтовної складової результату становлення особистості людини, її уявлень про значимість тих чи інших якостей особистості, їх цінності для досягнення успіхів та моральної оцінки суспільством [4].

У вітчизняній психологічній науці самооцінку розглядають як компонент самосвідомості, що функціонує як її частина, де життєво важлива функція самосвідомості полягає у самоврядуванні поведінкою особистості. Вказуються й інші функції самосвідомості: удосконалення себе, пізнання себе, пошук сенсу життя [65, 445].

Традиційно виділяють три основних параметри самооцінки: адекватність, висота, стійкість. Самооцінка може бути адекватною і неадекватною. Адекватна самооцінка дозволяє людині ставитись до себе критично, передбачає рівне визнання своїх переваг і недоліків. Неадекватна самооцінка свідчить про необ'єктивну оцінку людиною самої себе, її думка про себе, в такому випадку, розходиться з думкою про неї навколишніх людей.

Неадекватно занижена самооцінка – недооцінка себе суб'єктом. Люди з заниженою самооцінкою ставлять перед собою більш низькі цілі, аніж ті, які можуть досягти, перебільшують значення своїх невдач [1, 156].

Згідно дослідженням таких вчених як Б.Г.Ананьєв, А.В. Дмитрієв, І.С. Кон, юнацький вік, відрізняється великою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищеним рівнем самоконтролю і саморегуляції. Даний період нерідко збігається з віковою кризою переходу від юності до зрілості, при якій досягають піку розвитку емоційні, інтелектуальні, поведінкові процеси. Прояви тривожності в даний період життя можуть носити соматичний і поведінковий характер. Соматичні прояви стосуються змін у внутрішніх органах, системах організму: прискорене серцебиття, нерівне дихання та інше [1, 156].

На поведінковому рівні для особистості юнацького віку характерними є прояви підвищеної тривожності. Вони можуть коливатися від повної апатії і безініціативності до демонстративної агресії. Часто це відбувається при заниженій самооцінці. Низька самооцінка спричиняє надмірну залежність від інших, відсутність самостійності, спотворене сприйняття оточуючого та високий рівень конформності. Найчастішими проявами тривожності в юнацькому віці є апатія і млявість. Зазвичай, тривожні юнаки – це невпевнені в собі люди, з нестійкою самооцінкою. Юнаки та дівчата, з високим рівнем тривожності як правило, не користуються загальним визнанням в групі, хоча і не залишаються в ізоляції. Вони найчастіше належать до числа найменш авторитетних в суспільстві, так як дуже часто невпевнені в собі, замкнуті, нетовариські, або, навпаки, надто говіркі, настирливі [1, 158].

На думку Ремшмідта Х., тривожність це інтегральна якість особистості юнака, що характеризується неприємною ознакою психічного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги та хвилювання, а з фізіологічного боку супроводжується активізацією автономної нервової системи.

Такий стан призводить до формування конформної поведінки у юнака. В першу чергу, порушується взаємозв'язок між компонентами власного «Я», руйнується процес саморегуляції, пізнання та удосконалення себе. Наслідком даного процесу, є необ'єктивна оцінка себе, в результаті чого формується внутрішньо особистісний конфлікт та конфлікт із оточуючим суспільством, остаточно поглиблюється соціальна дезадаптація особистості і складнощі в побудові власного подальшого життя [48, 266].

Отже, рівень тривожності особистості впливає на рівень самооцінки, а він в свою чергу впливає на прояв конформізму в поведінці індивіда. Саме тому в ході дослідження ми застосували Шкалу ситуативної та особистісної тривожності Ч. Д. Спілберга-Ханіна [30].

Крім того, було здійснено діагностику рівня самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн. Вона заснована на безпосередньому оцінюванні школярами та студентами ряду особистих якостей, таких як здоров'я, здібності, характер та інших важливих характеристик особистості юнаків [38].

Заключним етапом діагностичного дослідження стало визначення рівня конформності методом «Тест-опитувальник оцінки соціально-комунікативної компетентності». Завдяки чому можна визначити прояв конформізму в залежності від рівня самооцінки [68].

Для розв'язання завдань дипломної роботи нами була визначена процедура емпіричного дослідження, яка умовно була поділена на декілька етапів. Першим етапом була розробка процедури емпіричного дослідження залежності рівня самооцінки та проявів конформізму в юнаків. На другому етапі поведено дослідження за допомогою обраних методик і математично-статистична обробка результатів, а також підготовлений тренінг як вид корекції самооцінки для запобігання проявів конформності. На третьому - було здійснено аналіз отриманих результатів та зроблені висновки.

Загальні підходи до дослідження та критерії, що визначають рівень самооцінки для аналізу визначались відповідно до завдань дипломної роботи. Дослідження здійснювалось за допомогою емпіричних методів опитування та тестування із старшокласниками та студентами I курсу.

Дослідження проводили з двома експериментальними групами. До I експериментальної групи увійшли старшокласники загальноосвітньої школи № 119 м. Кривого Рогу, віком від 16 до 17 років кількість 58 осіб, з них 26 дівчат та 33 хлопців. До другої експериментальної групи увійшли студенти I курсу Криворізького національного економічного університету спеціалізації «Психологія», «Соціологія», та «Менеджмент організації». До загальної групи студентів увійшло 62 особи, серед них 39 дівчат та 23 хлопця віком 17-19 років.

Метод № 1. Ч. Д. Спілберга- Ю.Л. Ханіна.

Мета: дослідження рівня тривожності, шляхом відповідей на запитання в бланках в яких міститься по 40 питань-суджень, 20 з яких призначені для оцінки рівня ситуативної тривожності (СТ) і 20 - для оцінки рівня особистісної тривожності (ОТ).

Інструкція досліджуваному: для виявлення оцінки рівня СТ - залежно від самопочуття в даний момент, закресліть найвдалішу вам цифру: «1» – немає, це не так; «2» – мабуть, так; «3» – вірно; «4» – цілком правильно. Кожна відповідь оцінюється в залежності від обраного затвердження в 1, 2, 3, 4 бали. Інструкція до другої групи суджень особистісна тривожність. Прочитайте уважно кожен з наведених нижче пропозицій і закресліть підходящу вам цифру справа залежно від цього, як ви себе відчуваєте зазвичай. Цифри справа означають: «1» – що ніколи; «2» – іноді; «3» – часто; «4» – майже завжди.

Бланк-опитувальник в додатку А.

За результатами методики нами було отримано наступні данні, відображені в таблиці 3..

Таблиця 3.1.

Рівень ситуативної та особистісної тривожності у старшокласників та студентів (хлопців)

Рівні тривожності	Старшокласники		Студенти	
	Ситуативна тривожність (у %)	Особистісна тривожність (у %)	Ситуативна тривожність (у %)	Особистісна тривожність (у %)
Високий	33	31	26	24
Середній	40	39	50	54
Низький	27	30	24	22

Аналізуючи значимість окремих факторів, що на пряму пов'язані із самооцінкою, ми побачили, що для старшокласників найвищі показники по фактору отримано за фактором переживання соціального стресу що свідчить про певні проблеми пов'язані з комунікацією, які викликають почуття тривоги у досліджуваних. Переживання соціального стресу є насправді дуже характерним для старшокласників, адже саме у цьому віці відбувається перехід до дорослих форм комунікації та взаємодії, а тому, відповідно, виникає страх та тривога, пов'язані з засвоєнням нових форм взаємодії та комунікації, нових соціальних норм, та відповідності експектаціям оточуючих. На етапі ранньої юності становлення високої самооцінки особистості головним чином залежить від оцінки друзів, вчителів, батьків, особистість оцінює себе переважно так, як його оцінюють оточуючі. В студентів ці показники є нижчими, вже з 17-18 років, студент набуває здатності само-звітуватися перед своїм нормативним Я. Відповідно, у нього формується самооцінка як довершена, відносно самостійна, психоформа внутрішнього світу, яка містить чітке уявлення про «гідне» чи ідеальне Я, що не так залежить від думки однолітків чи батьків.

Середні показники набрано за факторам «страх самовираження». Тобто старшокласникам характерна тривожність пов'язана з негативним емоційним переживанням ситуацій, які пов'язані з необхідністю саморозкриття, презентації себе іншим, демонстрації своїх можливостей. Скоріше за все такі страхи пов'язані з ще не зовсім стабільною самооцінкою старших школярів та відсутністю багатого досвіду соціальної взаємодії.

В студентів ці показники є дещо нижчими, що можна пов'язати із віковим розумовим розвитком, розвитком свідомості та подальшим накопиченням соціального досвіду.

Метод № 2 Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М. Прихожан

Мета: визначити рівень самооцінки шляхом оцінювання (шкалування) юнаками ряду особистих якостей, таких як розум, здібності, товарицькість, популярність, впевненість в собі.

Інструкція досліджуваному: Обстежуваним пропонується на вертикальних лініях відзначити певними знаками рівень розвитку у них цих якостей (показник самооцінки). Рівень розвитку кожної якості, сторони людської особистості зображено вертикальною лінією, нижня точка якої символізує найнижчий розвиток, а верхня – найвищий (Див. рис. 3.1).

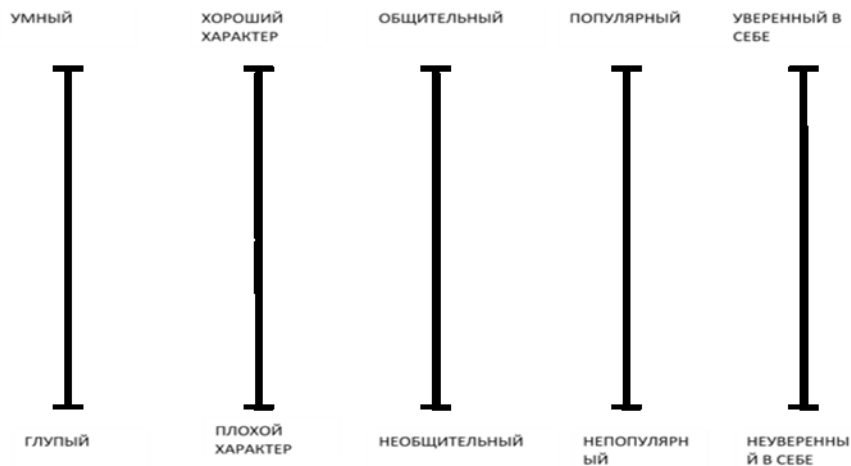

Рисунок 3.1. Шкала Дембо-Рубінштейна

Вам пропонуються п'ять таких ліній. Вони позначають: розум (здібності), характер, авторитет у однолітків, авторитет у дорослих, зовнішність, впевненість в собі. На кожній лінії рисою (-) відзначте, як ви оцінюєте розвиток у себе цієї якості, сторони вашої особистості в даний момент часу.

Випробуваному видається бланк, на якому зображено п'ять ліній, висоти кожної - 100 мм, із зазначенням верхньої, нижньої точок і середини шкали. При цьому верхня і нижня точки відзначаються помітними рисами, середина - ледь помітною точкою.

Результати дослідження рівнів самооцінки в юнацькому віці представлено у таблиці 3.2

Таблиця 3.2

Кількісні показники рівнів самооцінки в юнацькому віці (за методикою Т.В.Дембо – С.Я.Рубинштейн (у %))

Шкали						
Рівні самооцінки	Розум	Характер	Авторитет у однолітків	Авторитет у дорослих	Зовнішність	Упевненість у собі
Старшокласники						
Низький	41,1	32,3	44,1	39,2	39,3	45,5
Середній	47,3	33,3	42,3	51,2	47,1	43,2
Високий	12,6	35,4	14,6	10,6	14,6	12,3
Студенти першого курсу						
Низький	42,3	40,5	48,2	38,3	39,4	41,3
Середній	47,3	33,3	40,6	50,4	46,3	43,4
Високий	11,4	27,2	15,2	12,3	15,3	16,3

Результати дослідження показали, що по всіх шкалах старшокласники і студенти мають низький рівень самооцінки, а саме: за шкалою «Авторитет у однолітків» – 44,1% старшокласників, 48,2% першокурсників. За шкалою «Впевненість у собі» у 45,5% старшокласників, 41,3% студентів 1 курсу. Вони можуть страждати від комплексу неповноцінності, постійно невпевнений у правильності своїх вчинків та рішень, значною мірою орієнтуються на оцінку оточуючих та мають внутрішні конфлікти. Це робить їх чутливими до впливу колективу та загальної думки групи всупереч власним думкам, що можливо призведе до виникнення конформізму.

Метод №3 методика «Тест-опитувальник соціально-комунікативної компетентності»

Мета: вимірювання рівня конформної поведінки особистостей юнацького віку.

Інструкція досліджуваному: в бланках, де міститься ряд тверджень про особливості поведінки, звички і поглядах, потрібно поставити в клітці реєстраційного бланка під номером питання цифру 1 - згодний, 0 - якщо не згодний. Відповідати по порядку, не пропускаючи жодного питання і не прагнути справити краще враження. Бланк з питаннями в додатку В.

Узагальнені результати тесту мають наступні показники, відображені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Тенденція рівня конформності у юнаків

Кількість юнаків (%) Рівень Конформності	Старшокласники	Студенти
Високий рівень	3 (2 особи)	11 (7 осіб)
Помірно-високий рівень	11 (6 осіб)	-
Середній рівень	39 (22 особи)	57 (35 осіб)
Середньо-низький рівень	29 (17 осіб)	14 (9 осіб)
Низький рівень	18 (10 осіб)	18 (11 осіб)

Аналіз отриманих результатів дозволяє говорити про домінування у особистісній структурі юнаків середнього рівня конформності (39% старшокласників і 57% студентів). Значна частина респондентів в обох групах виявили також середньо-низький (29% старшокласники та 14 %студенти) та низький рівні (по 18 %) конформності. Такі дані свідчать про формування в особистостей юнацького віку індивідуальної суб'єктивності, відмову від групоцентризму у світосприйманні, що знижує конформність у поведінці. Високий рівень конформності засвідчили відповіді лише 3% старшокласників та 11% студентів.

3.2 Корекційний вплив самооцінки особистості на формування конформної поведінки

Аналіз наявних у науковій літературі даних показав, що самооцінка особи юнацького віку, як відношення людини до самої себе є найбільш пізнім утворенням в системі відношень людини до світу. Самооцінка особи юнаків формується в процесі діяльності і міжособистісного взаємозв'язку, отримання зв'язку від оточення. Соціум в великій мірі впливає на формування самооцінки особистості [8, 221].

До кінця юнацького періоду самооцінка може стати значним регулятором поведінки індивіда. У особи юнацького віку основним критерієм оцінки себе та іншого стають морально-психологічні особливості особистості, що проявляються у взаєминах з іншими. Провівши діагностичне дослідження та здійснивши аналіз численних робіт відомих психологів, соціологів ми можемо стверджувати, що особистості з низьким рівнем самооцінки більш схильні проявляти конформізм, через підвищену тривожність, невпевненість у собі та своїх здібностях, сором'язливість, нерішучість і низьку інших чинників.

Зниженню рівня тривожності та зменшенню ризиків проявів конформізму юнаками сприяє корекція самооцінки, яка направлена на зниження високого рівня особистісної тривожності юнаків та корекції її чинників, зменшення проявів тривожності шляхом опанування прийомами зняття нервово-психічного напруження, засвоєння способів ефективного співробітництва.

Завдання підготовленого та проведеного нами тренінгу з корекції самооцінки юнаків визначено як завдання, спрямовані на безпосереднє оволодіння навичками і прийомами зниження особистісної тривожності, так і опосередковані, спрямовані на зниження дії психологічних чинників виникнення особистісної тривожності юнаків.

Завдання тренінгу:

- 1) сприяти формуванню мотивації особистісного розвитку;
- 2) сприяти формуванню здатності до розрізнення адекватної і неадекватної самооцінки;
- 3) сприяти розвитку упевненості у собі, соціальної сміливості та ініціативи у соціальних контактах;
- 4) сприяти корекції самооцінки в осіб юнацького віку, для зниження рівня конформності у їх поведінці.

Завдяки проведеному аналізу перевірених на практиці форм та методів роботи психолога з оптимізації самооцінки для даного дослідження були обрані найбільш ефективні наступні методи роботи [21, 62].

Психогімнастичні вправи (завдяки їм учасники можуть оволодіти навичками контролю рухової та емоційної сфер, отримати можливість переключитися з одного виду діяльності на інший, зняти втому, розслабитися). Це такі вправи, як: вправа-танець «Спина до спини», гра «Скелелаз» та ін. [62, 67].

Психотехнічні вправи (спрямовані на активізацію інтелектуального потенціалу учасників, відкрите вираження емоцій, формування нових переконань,

цінностей, відповідних поведінкових умінь та навичок). Це вправи: «Удвох», «Автопортрет», «Дюжина» та ін. [62, 70].

Групова дискусія (дає можливість учасникам побачити обговорювану тему з різних сторін – уточнити взаємні позиції, зменшити опір сприйняттю нової інформації). У програмі підготовленого тренінгу застосовано групові дискусії на теми: «Впевнена у собі людина: яка вона?», «Чинники, що впливають на формування самооцінки». Метою проведення цих бесід-дискусій є обмін думками, власним досвідом, розігрів групи перед початком рольової гри [21].

В юнацькому віці досить дієвим методом коригування поведінки є рольові ігри. Вони сприяють створенню нової моделі світу особистості, закріплюють нові поведінкові навички, допомагають знайти недоступні раніше способи оптимальної взаємодії з партнерами, розвивають вербальні і невербальні комунікативні вміння. На цьому методі були побудовані такі ігри: «Я в конфлікті», «Репетиція поведінки» [21].

Прогнозований результат програми тренінгу: підвищення рівня самооцінки особистості; корекція неадекватної самооцінки, розвиток упевненості у собі, соціальної сміливості та ініціативи у соціальних контактах, засвоєння конструктивних моделей поведінки у складних ситуаціях повсякденного спілкування.

Кожне заняття включає інформаційну, аналітичну та тренінгові частини, ігри та вправи, спрямовані на самопізнання, саморозкриття, самопрезентацію, зняття психоемоційної напруги. Обов'язковою і важливою частиною програми є виконання завдань для закріплення досягнутого результату на заняттях. Аналітична та безпосередньо тренінгова частина занять надають можливість застосування отриманих знань на практиці – проживання у формі гри-завдання, моделювання життєвих ситуацій для формування стійких навичок ефективної поведінки.

Кожне заняття у програмі складається з п'яти етапів: привітання, вправа для емоційної розминки, основна частина, підведення підсумків заняття і прощання. Привітання включає уточнення самопочуття кожного учасника (створення атмосфери «тут і зараз», виявлення емоційного стану учасників, їх очікування від заняття, змін, що відбулися внаслідок попередньої зустрічі тощо).

Зусилля групи на першому етапі роботи мають бути спрямовані перш за все на встановлення контактів, побудову довірчих відносин. Для того, щоб учасники групи швидше познайомилися та були готові для подальшої роботи в атмосфері довіри й симпатії, краще входили у ситуацію тренінгу та готувалися до виконання основних вправ, важливим є підбір цікавих та дієвих розминочних вправ. Вправи для емоційної розминки також сприяють створенню внутрішньої свободи кожного з учасників групи. Тому, для розминки на різних заняттях ми рекомендуємо застосувати такі вправи: вправа «Снігова куля», яка дає можливість не лише познайомитись учасникам групи, але й сприяє розвитку уваги, пам'яті; вправа «Враження», спрямована на розвиток спостережливості, формування уявлення про те, як кожного учасника сприймають інші; гра-розминка «Наші імена», спрямована на розвиток уваги і пам'яті, вправа «Дюжина», яка дозволяє здійснити інтелектуальну розминку, тренувати навички оперативно реагувати на мінливу ситуацію; вправа «Потиснемо руки», спрямована на створення в групі більш розкутої атмосфери, досягнення стану доброзичливості між учасниками та стану, що дозволяє більш ефективно працювати та інші.

Основна частина поєднує соціально-психологічні вправи, рольові ігри, групові дискусії тощо. Вони закінчуються обговоренням і самозвітом учасників про свої відчуття, переживання. Рефлексія при цьому допомагає краще зрозуміти себе, свій внутрішній світ, свої вчинки і побачити результати спільної діяльності. Вправи, які увійшли в основну частину нашого тренінгу ми умовно віднесли до 3 блоків за спрямованістю їх дії.

Перший блок вправ, спрямований на пізнання учасниками їх можливостей і обмежень; розвиток здатності адекватно оцінювати себе. Від того, наскільки особистість реально оцінює власні можливості залежить рівень її домагань та результати діяльності, які у свою чергу формують відношення до самого себе. Вправи «Знайомство» і «Мінус-плюс» сприятимуть розвитку уваги та пам'яті юнаків, допоможуть усвідомити власні недоліки та переваги, а також підвищити рівень самооцінки.

Вправи другого блоку спрямовані на розвиток впевненості у собі. Виділення цього блоку вправ було обумовлено тим, що в нашому емпіричному дослідженні ми встановили, що певна кількість досліджуваних мають низький рівень самооцінки. Більшість юнаків із низькою самооцінкою це невпевнені у собі особистості, які дуже залежні від оцінок оточуючих. Дані проведених досліджень характеризують юнаків з низькою самооцінкою, як сором'язливих, нерішучих, несамостійних осіб, яким властива підвищена тривожність. Тому для формування впевненості у собі можна використати наступні вправи: групова дискусія «Впевнена у собі людина: яка вона?», яка має на меті сприяти більш близькому знайомству учасників тренінгу, розвитку аналітичної здатності, розвитку рефлексії; проєктивна методика «Я такий, який я є», метою якої є сприяти виробленню в учасників об'єктивної самооцінки; рольова гра «Ситуація, в якій я почуваюся невпевнено», яка має за мету надати можливість учасникам змінити самопочуття у певних життєвих ситуаціях, надати досвід перебування в складних ситуаціях, досвіду поведіння та виходу з них.

Зміст третього блоку вправ, який спрямований на оптимізацію міжособистісних стосунків, розвиток довіри до оточуючих, навичок безконфліктного спілкування, навчання ефективним способам поведінки в суперечливих ситуаціях, було визначено з урахуванням результатів емпіричного дослідження, а саме наявність значної частини досліджуваних, які мають низький рівень соціальної сміливості та ініціативи у соціальних контактах.

Вправи цього блоку можуть: сприяти підвищенню здатності до усвідомлення непродуктивних стереотипів своєї поведінки, які заважають прийняттю саме адекватних справжньому моменту рішень (вправа «Обговорення ситуацій»); формувати навички адекватного реагування на ситуацію через її програвання (моделювання ситуацій «Репетиція поведінки»); допоможуть зрозуміти значущість толерантної поведінки під час взаємодії з іншими, сформувати навички безоцінного спілкування (Вправа «Спина до спини»); відпрацювати уміння і навички згладжування конфліктів (Рольова гра «Владнання конфліктів»); розвивати довіру та згуртованість групи через навчання довіру оточуючим, формувати тісний взаємозв'язок з партнером, формування узгодженості в діях (вправа «Дзеркало»).

На останньому занятті пропонується підбити підсумки та ефекти від тренінгу, що передбачає висловлювання учасниками своїх вражень щодо виконаної роботи, відчуттів, побажань (рефлексію), отримання відгуків. У сприятливій обстановці необхідно підвести підсумки тренінгової роботи. Гіркота прощання з групою пом'якшиться, якщо кожний учасник сформулює для себе, що важливого придбав він в ході роботи і чому це допоможе йому в повсякденному житті. Учасникам пропонується зосередитися на тому, що вони набули на тренінгу.

Соціально-психологічний тренінг є одним з основних методів формування адекватної самооцінки, так як тільки за допомогою цієї форми роботи можна сформувати вміння керувати своєю поведінкою. Запропонована програма тренінгу може бути застосована у практичній роботі психолога з оптимізації самооцінки особистості.

3.3 Аналіз діагностичного дослідження впливу рівня самооцінки юнаків на формування конформізму.

На підставі проведеного діагностичного дослідження рівня тривожності, самооцінки та конформності старшокласників та студентів першого курсу, ми здійснили наступний аналіз отриманих результатів.

Вимірювання рівня тривожності старшокласників та студентів першого відображені на Рисунку 3.1

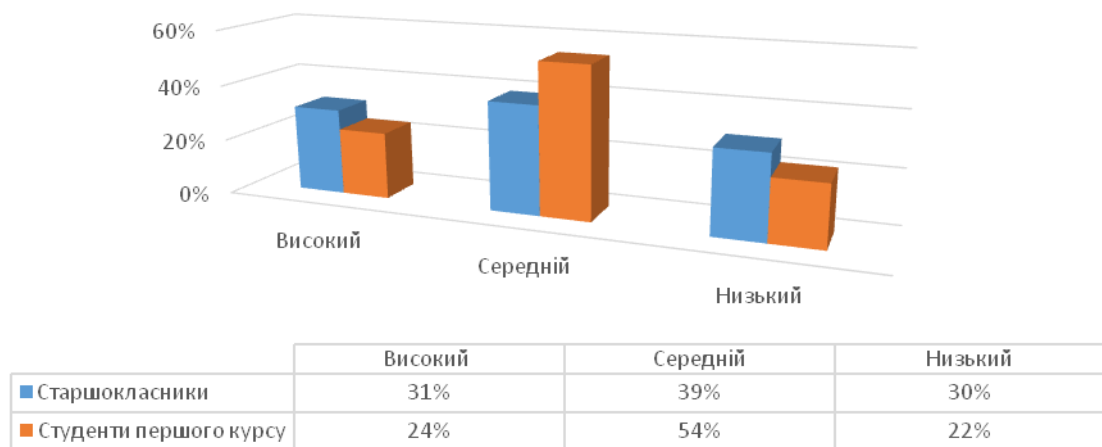

Рисунок 3.1 Рівень тривожності у юнаків

Узагальнюючи отримані дані маємо визначити, що за результатами нашого дослідження старшокласникам і студентам першого курсу притаманний високий рівень особистісної тривожності.

Підвищений рівень тривожності у старшокласників можна пояснити тим, що у цей віковий період тривожність у юнаків та юнок є вищою, ніж в інші вікові періоди. Це пов'язано із тим, що в учнів старших класів виникає багато внутрішніх конфліктів і протиріч, і сама ситуація розвитку старшокласників має в собі протиріччя – з одного боку, вони вже відчувають себе дорослими, в той час як самі дорослі ще сприймають їх як дітей. Всі ці протиріччя за несприятливих умов, а це може бути базальна тривожність, конфлікт в класному колективі, незрозуміння із сторони дорослих, роблять старшокласників більш вразливим до різних

психотравм, порушень у значимій для них сфері, що призводить до підвищеної тривожності.

Тривожність учнів раннього юнацького віку особливо проявляється у сфері спілкування з однолітками, але іншим вагомим елементом є спілкування з дорослими, а в школі це вчителі. Через перебудову стосунків з вчителями, які відбуваються у зв'язку з виникненням почуття дорослості у юнаків та юнок, вони прагнуть бути незалежним від дорослих, зокрема і вчителя. Як наслідок цього виникає конфлікт, що зумовлює тривожні переживання у старшокласників, які хочуть бути незалежним, але водночас залежать від дорослих.

Підвищений рівень тривожності студентів може свідчити як про недостатнє емоційне пристосування до певних соціальних ситуацій, емоційну незрілість, так і через власні намагання. Тривожність характерна навіть тим студентам, які є лідерами групи, відмінниками, вони намагаються завжди отримувати найвищі результати у навчанні та підтримувати певний рівень авторитету у колективі, що також викликає в них хвилювання і навіть стрес.

Високий рівень тривожності може ускладнити пізнавальну діяльність учнів і студентів, звужуючи зону уваги та гнучкість стратегій дій, знижує інтелектуальну працездатність, дезорганізує діяльність включно до відмови від неї, викликає надмірну емоційну напругу, а також сприяє формуванню в студентів низької самооцінки. Основними факторами, які визначають високий рівень тривожності осіб раннього юнацького віку є: переживання соціального стресу, фрустрація потреби в досягненні успіху, страх самовираження та самосприйняття.

Дослідження самооцінки виявило низький рівень її прояву як у старшокласників, так і у студентів першого курсу, що свідчить про нестачу стимулів до розвитку, недооцінку себе. Старшокласники і студенти, які мали високий і середній рівень самооцінки проявляли впевненість у собі в більшості соціальних ситуацій, приймали самостійні рішення, виявляли відповідальність, авторитетність серед однолітків та дорослих. Низький рівень самооцінки у

досліджуваних проявлявся в невпевненості, у схильності до переживання дискомфорту та тривожності при побудові міжособистісних контактів. Особистість юнацького віку очікує негативної оцінки з боку оточуючих, оскільки не здатна виділити в собі риси, варті поваги. Також було виявлено намагання маскувати свої почуття та емоції, невпевненість у власних можливостях, тривожність, загальмованість, сором'язливість. З одного боку – справжня невпевненість у собі, з іншого боку – «захисна» занижена самооцінка, коли особистість декларує самій собі й оточуючим власне невміння, свою нездатність з метою уникнення реальної діяльності, невміння адекватно оцінювати результати своєї діяльності, нездатність оцінювати себе в цілому та свої можливості. Це призводить до конформної поведінки юнаків.

Виходячи з отриманих даних проведеного дослідження, їх інтерпретації і таблиці отриманих первинних даних, ми отримали наступні показники ступеня конформізму у випробовуваних.

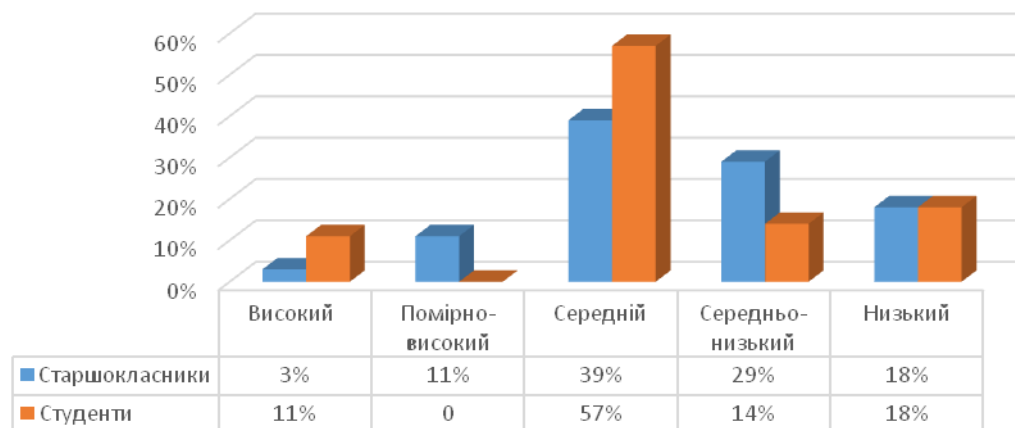

Рисунок 3.2. Рівень конформності у юнаків

В цілому як старшокласники так і студенти першого курсу проявили середній рівень конформності. Зазвичай, на формування конформності як у старшокласників так і в студентів першого курсу впливають його самостійність у прийнятті рішень, вміння оцінювати впливи своєї діяльності. Неменш важливим фактором є самооцінка юнаків та юнок, чим більше впевнена у собі особистість, тим вона сміливіша у нових соціальних контактах, навчанні, постановці і досягненні нових цілей та завдань у навчанні та житті загалом.

Показники високо рівня конформності можуть бути обумовлені значними показниками тривожності юнаків, яким важче за однолітків формувати власну думку, і вони більш піддаються впливу оточення. Низькі вольові якості юнаків теж спричиняють залежність від думки оточуючих і прояву конформності.

Аналіз результатів нашого дослідження вказує на те, що рівень самооцінки юнаків має безпосередній вплив на формування конформізму. Кореляційний аналіз із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції r_s Спірмена виявив наявність оберненої залежності між показниками конформної поведінки юнаків та рівнями їх тривожності і самооцінки. Коефіцієнт кореляції складає від $-0,52$ до $0,81$ за відповідними шкалами методик. Це свідчить про те, що чим частіше юнак потрапляє в ситуації, що актуалізують його негативні уявлення про себе віку, тим більше він схильний до конформізму. Обернена кореляційна залежність існує також між конформною поведінкою юнака і його рівнем тривожності. Численні кореляційні зв'язки, як позитивні так і негативні, між самооцінкою та конформністю вказують на їх тісні зв'язки.

Висновки до третього розділу

Третій розділ нашої дипломної роботи був присвячений дослідженню впливу рівня самооцінки на прояви конформізму у юнацькому віці. Провівши

емпіричне дослідження літератури із зазначеної теми, нам вдалося встановити взаємозв'язок самооцінки і рівня тривожності особистості. Як свідчать численні дослідження підвищена тривожність проявляється у юнаків на поведінковому рівні. Вона може виявляти себе як безініціативність та апатію до оточуючих, невизначеність, подекуди демонстративну агресію. І як правило, підвищена тривожність характерна для юнаків із заниженою самооцінкою. Старшокласники та студенти першокурсники із низькою самооцінкою можуть демонструвати надмірну залежність від інших, є менш самостійними, мають спотворене сприйняття оточуючого, що в свою чергу підвищує їхній рівень конформності.

Емпіричне дослідження рівня самооцінки базувалося на засадових принципах проведення психолого-педагогічного експерименту. Серед діагностичних методик досліджень рівня тривожності, самооцінки і конформності, ми обрали найбільш оптимальні для нашого дослідження: тести Демо-Рубінштейна (варіант Прихожан), метод Ч.Д. Спілберга- Ю.Л. Ханіна та методика «Тест-опитувальник соціально-комунікативної компетентності». За результатами дослідження встановлено, що до конформної поведінки схильні юнаки із високим рівнем тривожності і заниженою самооцінкою.

Подоланню негативної самооцінки в юнацькому віці сприяють цілеспрямовані корекційні впливи на самооцінку юнаків, які передбачають формування адекватної Я-концепції, вироблення навичок ефективної комунікації, розвиток вміння адекватно формувати життєві плани і коригувати ціннісні орієнтації.

ВИСНОВОК

У роботі наведено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми залежності рівня конформності від самооцінки, що виявилось у визначенні теоретичних підходів до проблеми, вивченні психічних процесів та соціальної ситуації розвитку особистості, дослідженні взаємозв'язку самооцінки із зазначеними чинниками, обґрунтуванні, розробці програми-тренінгу цілеспрямованої психокорекційної роботи з підвищення рівня самооцінки юнаків, виробленні практичних порад щодо способів підвищення рівня впевненості у собі та більш позитивного ставлення юнака до самого себе і оточуючих.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється тим, що сучасна молодь зростає і розвивається при нових економічних, соціальних та політичних умовах, які створюють певні умови та соціальні відносини, в яких молодь є активним учасником. Від того, як формується її мислення й поведінка, залежить нинішній стан і майбутній розвиток суспільства, його здоров'я та енергія.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що гармонійний розвиток особистості відбувається за участі психічних процесів, завдяки яким у індивіда формуються образи його внутрішнього і навколишнього середовища. Завдяки цьому особистість, що розвивається отримує необхідні знання про навколишній світ і про саму себе. Отримані знання і досвід на протязі всього онтогенезу допомагають людині визначати напрям свого життєвого руху.

Особливим у розвитку людини є саме юнацький вік, який умовно являється межею між дитинством і дорослістю, між безтурботністю і відповідальністю. В даний період спостерігаються якісні зміни всіх сторін психічної діяльності індивіда. Юність для особистості є часом переходу до вищих рівнів абстрактного та узагальнюючого мислення, яке стає більш системним, завдяки чому формується її світогляд.

Однією з фундаментальних підвалин здорового психічного розвитку юнаків вважається соціальна ситуація розвитку, що являє собою виняткове, єдине і неповторне відношення між індивідом і навколишньою його дійсністю, в першу чергу соціальною. В юнацькому віці соціальна ситуація розвитку визначається як поріг дорослого життя. Вона характеризується тим, що основними завданнями є вибір професії, життєвого шляху, соціальне та особистісне самовизначення. Запорукою реалізації цих завдань є сформована психологічна готовність до дорослого життя – це розвинені особистісні якості, властивості, здібності, потреби, які б дозволили юнакові реалізувати себе у праці, громадському житті, сім'ї.

Приймаючи активну участь у міжособистісних відносинах, особистість юнацького віку набуває та засвоює необхідний соціальний досвід, завдяки якому у індивіда формується власний досвід, власні погляди на речі та ситуації, створюється власна система цінних для особистості міжособистісних взаємозв'язків з оточуючим світом. Перебуваючи в соціумі індивід навчається виокремлює і творить своє Я.

Терміни конформізм-нонконформізм використовуються у якості характеристики особистості, як її властивість, якість, складова психіки, формування якої залежить як від соціологічних так і від біологічних чинників. Він є результатом дії безлічі різних факторів, в тому числі соціально-психологічних. На основі аналізу існуючих підходів до дослідження конформізму, під цим поняттям розуміють свідоме пристосовництво до панівних смаків і думок, орієнтацію на те, щоб відповідати певному визнаному чи необхідному стандарту, риси конформного типу особистості – постійна готовність підкорятися голосу більшості, шаблонність, банальність, схильність до консерватизму, постійна і надмірна некритичність до свого безпосереднього звичного оточення, недовіра і насторожене ставлення до незнайомих.

Деякі дослідники схильні вбачати в конформізмі позитивний вплив, так як він може проявлятися у формі соціальної взаємодії, може сприяти виявленню цілей, мотивів і смислів кожної зі сторін (індивід-група), спонукати протилежну сторону до активного самовираження, оголити приховані наміри кожної із сторін, маскувати справжні наміри сторони-ініціатора конформізму, активізувати внутрішньогрупові відносини.

Для індивіда характерним є також вияв нонконформізму, який в психологічній науці прийнято розглядати як термінальну особистісну цінність, яка полягає в намаганні індивіда притримуватись і відстоювати думку, стандарти поведінки, які прямо протилежні тим, які прийняті в суспільстві або окремій групі. У переважній більшості наукових робіт нонконформізм є протилежним явищем конформізму, проте намагання індивіда не бути як всі теж обумовлене тиском групи. І конформісти, і нонконформісти виконують свою роль в групі. Корисність конформістів заключається в забезпеченні постійної взаємодії членів групи без обмеження своїх принципів. Нонконформісти, в свою чергу, допомагають побачити необхідність змін, по-новому поглянути на традиційні способи вирішення проблем, навчити конформістів не боятися ризикувати і відстоювати свою точку зору.

Формування конформізму в структурі особистості може залежати від багатьох факторів, серед яких : темперамент особливостей характеру. Також, в залежності від соціального середовища в якому формуються особистісні якості індивіда, конформність може проявлятися як адаптивна і захисна функція особистості. Вона виявляється у гнучкості поведінки і реакції індивіда на вплив ззовні.

Аналіз на основі результатів дослідження за методикою Ч.Д.Спілберга – Ю.Л. Ханіна, методу Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М. Прихожан та методика «Тест-опитувальник соціально-комунікативної компетентності», дозволяє стверджувати, що адекватна самооцінка, допомагає особам юнацького

віку знизити тривожність, яка найчастіше є однією з передумов високого рівня конформності. На основі отриманих даних ми дійшли висновку, що низький рівень самооцінки юнаків може свідчити про нестачу стимулів до розвитку та їх недооцінку себе. Досліджувані, які мали високий і середній рівень самооцінки проявляли більше впевненості, були самостійними у прийнятті рішень. Низький рівень самооцінки у досліджуваних проявлявся через невпевненість, схильність до переживання дискомфорту та тривожність при побудові міжособистісних контактів.

Отримані результати дослідження дозволили нам сформулювати такі рекомендації. Для корекції низького рівня самооцінки потрібна робота з емоційно-вольовою сферою особистості, яка може охоплювати такі етапи:

- розвиток самоконтролю емоцій та поведінки (формування навичок самоорганізації та впорядкування власного життя);
- робота над подоланням психотравмуючих емоцій;
- формування навичок конструктивного спілкування;
- формування здатності до адекватного та позитивного сприйняття інших;
- розвиток самосвідомості;
- формування адекватної самооцінки та реалістичного світосприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания/ Б.Г.Ананьев. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 288 с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование. - Москва: Педагогика, 1982. URL : http://www.manybooks.org/auth/3894/book/11395/anastazi_a/psihologicheskoe_testirovanie/read(дата звернення 05.07.2020)
3. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. Москва: Аспект Пресс, 2000. 376 с.
4. Аронсон Е. Общественное животное. Введение в социальную психологию. - / издание 7.; перевод с английского. Москва: Аспект Пресс, 1998. 517 с.
5. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. - Москва: Смысл, 2001. 416 с.
6. Багадирова С.К., Юрина А.А. Матеріалі к курсу «Психология личности» (раздел «Теория личности»). Учебное пособие. Москва: Директ-Медиа, 2014. 172 с.
7. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. Москва: Совершенство, 1997. 298 с.
8. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избранные сочинения. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2001. 352 с.
9. Большой психологический словарь / Составитель и общая редакция Б. Мещерякова, В. Зинченко. Санкт-Петербург: прайм-Еврознак, 2003. 672 с.
10. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 528 с.

11. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. Москва: Смысл, 1998. 670 с.
12. Власова О.І. Педагогічна психологія. Навчальний посібник. – Київ: Либідь, 2005. – 400 с.
13. Влияние группы на личность. Конформизм.: Классические эксперименты по изучению конформизма М. Шерифа, С. Аша. URL: <https://studopedia.org/8-96650.html>. (дата звернення 04.07.2020)
14. Волошина В.В., Лотиш В.М. Теоретичні аспекти вивчення міжособистісних взаємодій в юнацькому віці / В.В. Волошина, В.М. Лотиш // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2012. Випуск 10. С. 35-41.
15. Вольнова Л. М. Вплив схильності до конформізму на соціалізацію підлітків / Л. М. Вольнова / Соціалізація особистості : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. А. Й. Капської]. Том XXX. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 50-59.
16. Вольнова Л. М. Вплив схильності до конформізму на соціалізацію підлітків / Л. М. Вольнова // Соціалізація особистості : збірник наукових праць / за ред. проф. А. Й. Капської. Том XXX. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 50-59.
17. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 536 с.
18. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. Москва: Эксмо, 2003. С. 5-19.
19. Гречкосій Р.М. Екзистенційно-особистісний зміст філософії Еріха Фрома / Р.М. Гречкосій // Філософські обрії. 2013. - №30. С. 41-49.
20. Доценко Е. Л. Психология манипуляции феномены, механизмы и защита. URL

<http://libarch.nmu.org.ua/bitstream/handle/GenofondUA/44695/4fa42deac644be1fd4e5d610ddc1e8d3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>(дата звернення 05.07.2020)

21. Елисеев О.П. Практикум по психології личности / О.П.Елисеев. Санкт-Петербург: Питер, 2007. С. 214-218.
22. Заброцкий М.М. Основы вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 112 с.
23. Зимбардо Ф. Ляйппе М. Социальное влияние. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 448с.
24. Ильин В.А. Групповоедавление и групповоевлияние: конформизм, нонконформизм, личностноесамоопределение // Социальнаяпсихология и общество. 2012. Т. 3. №1. С. 44-58.
25. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 576 с.
26. Каменская В.Г., Зверева С. В. Возрастные и гендерныеособенностисистемыпсихологическойзащиты: на примереподростково-юношескойвыборки / В.Г. Каменская, С.В. Зверева // Психологическийжурнал. 2005. Т.26. № 4. С. 77-88.
27. Коваленко В.А. Генезис самооцінки личности как психологической категории \ В.А. Коваленко / URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genezis-samoosenki-lichnosti-kak-psiologicheskoy-kategorii/viewer> (дата звернення 05.07.2020)
28. Кондаков И.М. Психология. Иллюстрированный словарь. Санкт-Петербург: прайм-Еврознак, 2003. 512 с.
29. Кондратьев М. Ю. Нонконформизм Азбука социального психолога-практика. Москва: Пер Сэ, 2007. 464 с.
30. Копець Л. В. Класичні експерименти в психології / Л.В. Копець. Київ: Основа, 2010. - 327 с.

31. Копець Л.В. Психологія особистості : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2007. 460 с.
32. Криворучко І.Т. Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці / І.Т. Криворучко / URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/6090-96-21609-1-10-20160425.pdf>
33. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 109с.
34. Леонтьев А.Н. Лекции по общейпсихологии/А.Н.Леонтьев. Москва: Знание, 2000.511с.
35. Майерс Дж. Д. Социальная психология. URL:<https://www.litmir.me/br/?b=217858&p=1> (дата звернення 03.07.2020)
36. Межличностные отношения // Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л. А. Карпенко; подобщ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Ростов н/Д : “Феникс”, 1999. С. 198.
37. Мелибруда Е. Я – Ты – Мы: Пер. с польск. / Е. Мелибруда; вступительнаястатья и общаяредакция А. А. Бодалёва, А. Б. Добровича. Москва: Прогресс, 1986. 256 с.
38. Методика Дембо-Рубинштейн. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/МетодикаДемоРубинштейн>
39. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу: Навчальний посібник / В.В. Москаленко. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 448с.
40. Москаленко В.В. Социальная психология. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
41. Озерова А.В. Конформизм и конформность как социально-психологические категории / А.В. Озерова // Теория науки. Психология. – 2017. №1. С.68-74.

42. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: У двох книгах: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л.Е. Орбан-Лембрик. Київ: Либідь, 2004. Книга 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. 573с.
43. Пашукова Т.І., Допіра А.І. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І.Пашукової. Київ: Товариство «Знання», КОО, 2000. С.174-178.
44. Петухов В. В. Основные определения собственнопознавательных и универсальных психических процессов / В. В. Петухов // Общая психология. Тексты : в 3 т. Т. 1: Введение / под ред. В. В. Петухова. Москва: УМК «Психология», 2001. С. 554–560.
45. Платонов К.К. Структура и развитие личности. Москва:Наука, 1986. 256 с.
46. Психология:Учебное пособие для студентов всех специальностей. – 2-е издание / Одесский национальный политехнический университет. Кафедра социологии и психологии; Авторский коллектив: С.А. Колот, Т.Г. Бродецкая, Е.В. Азаркина, Т.В. Ясюк. Одесса: Наука и техника, 2004. 184 с.
47. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці : автореферат дисертації на здобуття доктора психологічних наук: 19.00.07 – педагогіка та вікова психологія / В. М. Ямницький. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2005. 21 с.
48. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. Москва: Мир, 1994. 320 с.
49. Розенберг Н.В., Ушкина И.А. Конформизм как социальный феномен / Н.В. Розенберг, И.А.Ушкина // Общественные науки. 2014. - №3 (31). – С.142-150.
50. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т. I. Москва: Педагогика, 1989. 488 с.
51. Рубинштейн С.Л. Теория личности. Философско-психологическая концепция. URL: <http://psylib.org.ua/books/psiteol/txt45.htm> (дата звернення 03.07.2020)

52. Рудакова И.А. Специфика конформизма и его отличия от других явлений социальной действительности / И.А. Рудакова // Электронный научный журнал «Наука.Общество. Государство». 2016. Т.4, №2 (14)URL: [www.http://esj.pnzgu.ru](http://esj.pnzgu.ru) (дата звернення 02.07.2020)
53. Рушина М.А., Орлова А.В. Особенности самооценки и самоотношения в юношеском возрасте / М.А. Рушина, А.В. Орлова // Вестник РУДН, серия Педагогика и психология. 2015. - №4. – С. 35-40
54. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2009. 360 с.
55. Складорова Т.В. Возрастная педагогика и психология: учебное пособие для студентов педагогических вузов. Москва: Покров, 2004. 143 с.
56. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 304 с.
57. Соціальна психологія : навчально-методичний посібник / В. М. Ямницький. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2000. 48 с.
58. Столяренко Л.Д. Психология. Учебник для вузов. – Санкт-Петербург: Питер, 2010. – 592 с.
59. Ушкина И.А. К вопросу о факторах, воздействующих на проявление феномена конформизма в современном обществе //Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство». 2015. №1 (9). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-faktorah-vozdeystvuyuschih-na-proyavlenie-fenomena-konformizma-v-sovremennom-obschestve/viewer>(дата звернення 02.07.2020)
60. Фельдштейн Д.И. Изменяющийся ребенок в изменяющемся мире: психо-педагогические проблемы в новой школе // Национальный психологический журнал. 2010. №24. С. 6-11.

61. Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности. Москва: Институтская практика, 1996. 512 с.
62. Фрейджер Р., Фейдимен Дж. Личность: теория, эксперименты, упражнения / Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 864 с.
63. Хлабыстова Н.В., Хохлов Д.С. Социальное влияние: конформизм и конформность личности / Н.В. Хлабыстова, Д.С. Хохлов // Вестник АГУ. 2016. Выпуск 2 (179). С.102-107.
64. Хохліна О.П. Проблема структури особистості у психології / О.П. Хохліна // Юридична психологія. 2016. №2(19). С. 20-31.
65. Хьелл Л. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 608 с.
66. Цукерман Г.А., Мастеров Б.М. Психология саморазвития / Г.А. Цукерман, Б.М. Мастеров. Москва: Интерпракс, 2005. 211 с.
67. Чудновский В.Э. О некоторых исследованиях конформности в зарубежной психологии / В.Э. Чудновский. URL: <http://vocabulary.ru/articles/4/>(дата звернення 04.07.2020)
68. Эксперимент_Аша. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>(дата звернення 04.07.2020)
69. Эксперимент_Милгрэма. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 04.07.2020)
70. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1989. 560 с.
71. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 312 с.
72. Якобсон П.М. Психология чувств и мотивации. - Москва: Институт практической психологии; Воронеж : НПО "МОДЭК", 1998. 304 с. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001800917>(дата звернення 06.07.2020)

ДОДАТОК А

Тест «Шкала реактивної і особистісної тривожності»

Ч. Д. Спілбергера-Ю.Л. Ханіна.

Бланк шкал самооцінки включає інструкцію і 40 питань-суджень, 20 з яких призначені для оцінки рівня ситуативної тривожності (СТ) і 20 - для оцінки рівня особистісної тривожності (ЛТ). Ю.Л. Ханін адаптував, модифікував і стандартизував методику, а також отримав орієнтовні нормативи рівневої вираженості тривожності: від 20 до 34 балів – низький рівень тривожності; від 35 до 44 балів - середній рівень тривожності; вище 46 балів - високий рівень тривожності.

Інструкція до першої групи суджень про самопочуття.

Залежно від самопочуття в даний момент закресліть найвдалішу вам цифру:

«1» – немає, це не так; «2» – мабуть, так; «3» – вірно; «4» – цілком правильно.

1. Ви спокійні 1 2 3 4
2. Вам ніщо не загрожує 1 2 3 4
3. Ви перебуваєте у напрузі 1 2 3 4
4. Ви відчуваєте жаль 1 2 3 4
5. Ви почуваетесь вільно 1 2 3 4
6. Ви засмучені 1 2 3 4
7. Вас хвилюють можливі невдачі 1 2 3 4
8. Ви почуваетесь відпочилим людиною 1 2 3 4
9. Ви стурбовані 1 2 3 4

10. Ви відчуваєте почуття внутрішнього задоволення 1 2 3 4
11. Ви абсолютно впевнені у собі 1 2 3 4
12. Ви нервуете 1 2 3 4
13. Ви вважаєте собі місця 1 2 3 4
14. Ви роздуті 1 2 3 4
15. Ви відчуваєте скутості і напруження 1 2 3 4
16. Ви задоволені 1 2 3 4
17. Ви стурбовані 1 2 3 4
18. Ви занадто порушено і вас на собі 1 2 3 4
19. Вам радісно 1 2 3 4
20. Вам приємно 1 2 3 4

Ситуативна тривожність (СТ) визначається за ключем:

$$(СТ) = (3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18) - (1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20) + 50$$

Інструкція до другої групи суджень про самопочуття. Прочитайте уважно кожна з наведених нижче пропозицій і закресліть підходящу вам цифру справа залежно від цього, як Ви себе відчуваєте зазвичай. Цифри справа означають: «1» – що ніколи; «2» – іноді; «3» – часто; «4» – майже завжди.

1. Ви відчуваєте задоволення 1 2 3 4
2. Ви швидко втомлюєтеся 1 2 3 4
3. Ви легко можете заплакати 1 2 3 4
4. Ви хотіли бути настільки ж щасливою людиною, як та інші 1 2 3 4
5. Буває, що програєте тому, що недостатньо швидко приймаєте рішення 1 2 3 4

6. Ви відчуваєтеся бадьорою людиною 1 2 3 4
7. Ви спокійні, холоднокровні і зібрані 1 2 3 4
8. Чекання труднощів дуже турбує вас 1 2 3 4
9. Ви занадто переживаєте через дрібниці 1 2 3 4
10. Ви буваєте цілком щасливі 1 2 3 4
11. Ви приймаєте обходитися без близько до серця 1 2 3 4
12. Вам бракує впевненості у собі 1 2 3 4
13. Ви відчуваєтеся безпечно 1 2 3 4
14. Ви намагаєтеся уникати критичних ситуацій і труднощів 1 2 3 4
15. Вам буває хандра, туга 1 2 3 4
16. Ви буваєте задоволені 1 2 3 4
17. Всякі дрібниці відволікають вас 1 2 3 4
18. Ви так переживаєте розчарування, що потім він довго не можете про неї забути
1 2 3 4
19. Ви урівноважений людина 1 2 3 4
20. Вас охоплює сильне занепокоєння, як ви думки про свої добрі справи і
турботах 1 2 3 4

Особистісна тривожність (ОТ) визначається за ключем:

$$(ОТ) = (2, 3, 4, 5, 8, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 20) - (1, 6, 7, 10, 13, 16, 19) + 35$$

Результати оцінюються зазвичай, у градаціях:

До 30 балів – низька; 31 – 45 балів – середня; 46 балів і більше – висока тривожність.

ДОДАТОК Б

Тест-опитувальник оцінки соціально-комунікативної компетентності

ІНСТРУКЦІЯ

Перед вами ряд тверджень про особливості поведінки, звички і поглядах. Уважно прочитавши кожне твердження, вирішите, згодні ви з ним чи ні. Якщо згодні, поставте в клітці реєстраційного бланка під номером питання цифру 1, якщо не згодні - поставте 0. У самому опитувальнику ніяких позначок не зробіть. Відповідайте по порядку, не пропускаючи жодного питання і не прагнучи справити краще враження. Ви полегшите собі роботу, якщо будете давати перша відповідь, яка приходить вам в голову.

Тестовий матеріал

1. Якщо в розмові несподівано виникає велика пауза, мені часто нічого не спадає на думку, щоб врятувати ситуацію.
2. Мені прикро, що інші більш щасливі, ніж я.
3. Мені приємно, якщо я повинен висловлювати свою думку з якійсь справи, не знаючи, що інші думають про це.
4. Я швидко втрачаю самовладання, але також швидко знову беру себе в руки.
5. Людина з неясним або гугнявим вимовою дратує мене.
6. На вечірці, у колі малознайомих людей я теж можу зробити внесок у те, щоб вечір вдався.
7. Я ще не досяг тієї посади, яку заслуговую за результатами моєї роботи.
8. Я ніяковію, коли мене представляють відомому діячеві, бо не знаю, що він про мене подумає.

9. Я можу так расвірєпєть, що, наприклад, б'ю посуд.
10. Я часто пасую перед труднощами ще перш, ніж візьмуся за справу.
11. У відпустці я рідко знайомлюся з іншими людьми.
12. Я не люблю бути в центрі уваги.
13. Якщо я сам не можу прийняти рішення по важливому особистого питання, то дію за порадою похилого шанованої людини.
14. Якщо я приходжу в лют, то розряджатися, виконуючи таку фізичну роботу, як, наприклад, рубання дров.
15. Я надаю велике значення тому, що інші про мене думають.
16. Мені легше тоді, коли мені кажуть, що потрібно зробити, ніж у тому випадку, коли я сам повинен керувати.
17. Мені важко подружитися з ким-небудь.
18. У більшості випадків я завжди бачу спочатку хороші сторони людини або справи.
19. Беручи рішення, я спокійно зважую всі "за" чи "проти".
20. Час від часу я втрачаю терпіння і лютістю.
21. Я із задоволенням беруся за такі завдання, при яких інші люди перебувають у моєму підпорядкуванні.
22. Я легко відмовляюся від наміру, якщо інші про це невисокої думки.
23. У суспільстві я можу невимушено розмовляти з людьми, яких я ніколи не бачив.
24. У мене немає справжніх друзів.

25. Я часто бачу спочатку погані або слабкі сторони людини або справи.
26. Мені було б приємно, якби інші захоплювалися мною.
27. У мене часто буває поганий настрій.
28. Мені краще, якщо я можу приєднатися до думки інших.
29. В цілому я спокійний і мене нелегко вивести з себе.
30. У мене рідко бувають гості.
31. Я відчуваю себе ущемленим, коли інших підвищують на посаді.
32. У рішучих ситуаціях часто внутрішній неспокій змушує мене приймати швидке рішення.
33. Я приєднуюся до думки мого трудового колективу, як правило, лише тоді, коли більшість його схвалить.
34. Мене рідко запрошують в гості.
35. Як правило, я ставлюся до людей скептично і недовірливо.
36. Я із задоволенням ходжу па карнавал або інші веселі святкування.
37. Найчастіше я впевнено дивлюсь у майбутнє.
38. На виробничих нарадах я охочіше приєднуюся до думки начальства.
39. У поїзді я майже ніколи не розмовляю з попутником.
40. Мене пригнічує, якщо я повинен відкладати прийняті рішення.
41. Я охоче даю вказівки.
42. Якщо в моєму трудовому колективі виникають розбіжності, я тримаюся осторонь.
43. Якщо я здорово розлютившись, то часто втрачаю самовладання.

44. Найчастіше я знаходжу, що життя варте того, щоб жити.
45. Я охоче проводжу своє дозвілля з друзями або в групах за інтересами.
46. Мене турбує та обставина, що я не знаю, що мене чекає в житті.
47. Якщо я добре подумаю, то я скоріше схильний щось критикувати, ніж визнавати.
48. Мені подобається, коли інші роблять те, що я від них вимагаю.
49. Мені не подобається, коли в книгах чи фільмах дію наприкінці залишається незавершеним або кінчається інакше, ніж я очікував.
50. Я - оптиміст.
51. Часто у мене вискакують зауваження, які краще було б не вимовляти.
52. Мені важко встановити контакт між людьми, які не знають один одного.
53. Коли я розлючений, то говорю нечувані речі.
54. Я сумую, коли інші веселяться.
55. Найчастіше я знаходжу безглуздим переслідувати особисті цілі: все одно все виходить інакше.
56. Я уникаю спілкування з людьми, коли не знаю, що про них можна подумати.
57. У мене немає ніяких особливих інтересів, так як мені ніщо по-справжньому не приносить задоволення.
58. Часто я не можу впоратися зі своїм роздратуванням і сказ.
59. Я - комунікабельна і відкрита людина.
60. Я прагну перевершувати інших.
61. По відношенню до інших я чуйний і обов'язковий.

62. Я скрізь швидко зав'язую знайомства.
63. Щоденні труднощі часто позбавляють мене спокою.
64. Перш ніж висловлювати свою думку, я спочатку перевіряю, що про це думають інші.
65. Несподіваний гість часто буває для мене недоречно.
66. На посади, відповідної моїм амбіціям, я міг би по-справжньому розвернутися.
67. Я вважаю, що краще нікому не довіряти.
68. Я можу добре налаштуватися на несподіваний візит.
69. На жаль, я ставлюся до тих, хто часто приходить в сказ.
70. Я рідко буваю в пригніченому, поганому настрої.
71. Я легко втрачаю холонокровність, коли на мене нападають.
72. Я думаю, що популярність мене б не обтяжувала.
73. Я можу у всіх сторонах життя знайти щось хороше.
74. Часто я сам відмовляю собі у виконанні бажань, щоб уникнути розчарувань.
75. Я краще примирюся з чимось, ніж дам дійти справі до спору.
76. Я рідко знаходжу потрібні слова, коли мені кого-небудь представляють.
77. Я не люблю ще раз обмірковувати рішення.
78. Я рідко можу по-справжньому радіти.
79. Мені неважко внести пожвавлення в суспільство.
80. Якщо щось мені не вдається, я думаю: "Наступного разу вийде краще".
81. Мені подобається, коли інші просять у мене поради.

82. Я буду краще сам по собі, тоді мені не доведеться розчаровуватися.
83. Я не люблю справ, вирішення яких надають майбутнього і вичікують, як вони будуть розвиватися.
84. При хороших вістях я завжди боюся, що при найближчому розгляді в ділі виявиться.
85. До новим колегам я частіше можу звикнути через лише тривалий час.
86. Часто я висловлюю загрози, які не беру всерйоз.
87. Коли мене несправедливо критикують, я швидше з цим погоджуюся, ніж захищаюся.
88. Часто я, не подумавши, кажу щось, а потім каюся.
89. Мене турбує, коли я не знаю точно, що інші про мене думають.
90. Коли на мене навалюються події, на які я не маю впливу, то я люблю сюрпризи.
91. Я найчастіше визнаю правоту інших, хоча й не поділяю їх думки.
92. Я радію спілкуванню.
93. Для мене обтяжливо, якщо мій розпорядок дня порушують непередбачені події.
94. Я швидко капітулюю, якщо щось не вдається.
95. Мої будні в цілому цікаві й цікаві.
96. Непередбачені події найчастіше приводять мене в замішання.
97. Коли мені хтось щось обіцяє, я побоююся, що це не вийде.

98. Мені не подобається, що я за статусом повинен виконувати розпорядження людей, які менше мене розуміють.

99. незручну ситуацію, в яку хто-небудь потрапляє, я можу обіграти таким чином, що іншим це не кинеться в очі.

100. Часто я нервую через кого-небудь.

101. Я люблю знати заздалегідь, хто буде на званому вечорі, на який я запрошений, і як він буде проходити.

102. Я уникаю критикувати свого начальника, хоча іноді це необхідно.

103. Мене турбує, коли у знайомих або друзів, до яких я запрошений, я зустрічаю незнайомих людей.

104. Часто я занадто швидко серджуся на інших.

105. Коли зі мною заговорює незнайома людина, я часто не знаю, що повинен сказати.

106. При невдачах я, як правило, боюся за свій авторитет.

107. Я часто сумніваюся в своїх здібностях.

108. Я охоче став би знаменитістю.

109. Я часто почуваю себе як порохова бочка перед вибухом.

110. Мені неприємно, коли моя друга половина запрошує гостей без мого відома.

111. Коли я отримую нове завдання, то часто думаю, що я його не подужаю.

112. Я охоче розмовляю з іншими людьми, коли надається можливість.

113. Я не приховувати своєї думки.

114. Я думаю, що інші ставляться до мене упереджено.

115. Я охоче пробує щось, коли з самого початку невідомо, якою буде результат.
116. Мені подобається, коли мені дають відчуття, що без мене не можна обійтись.
117. Я можу втягнути в розмову незнайомих людей.
118. Я спокійно очікую рішення будь-якого питання, навіть якщо він дуже важливий для мене.
119. Я швидко капітулюю.
120. У порівнянні з виробленою мною роботою я повинен заслуговувати більшої визнання.
121. Мені важко вести бесіду з незнайомою людиною.
122. Мої почуття легко образити.
123. Перш ніж зайняти позицію в якомусь питанні, я чекаю, поки не дізнаюся думку інших.
124. Найчастіше мені важко спокійно вибрати з кількох речей або можливостей.
125. Зі знайомими, яких я довго не бачив, я неохоче заговорюю перше.
126. Я схильний під час суперечки говорити голосніше, ніж зазвичай.
127. Найчастіше я дотримуюся прислів'я: "Сміливість міста бере".
128. Я охоче увійшов би в коло людей, які приймають важливі рішення.
129. Я схильний до того, щоб або швидко засуджувати, або захищати людей.
130. Якби я міг повторити своє становлення, то я швидше досяг би того становища, яке сьогодні мені ще не дано.
131. Я можу пригадати, що одного разу був так розлютований, що взяв першу-ліпшу мені річ і розгриз або розбив її.

132. Я, як правило, дотримуюся принципу "спочатку подумай, потім зроби".

133. Я повинен більше робити для того, щоб знайти те визнання, якого я заслуговую.

КЛЮЧ

1. Соціально-комунікативна незграбність (СКН): 1+, 6, 11+, 17+, 23-, 24+, 30+, 34+, 36-, 39+, 45-, 52+, 59-, 61 -, 62-, 65+, 68-, 76+, 79-, 85+, 92-, 99-, 103+, 105+, 110+, 112-, 117-, 121+, 125+ (всього 29 питань).

2. Нетерпимість до невизначеності (НН): 5+, 8+, 13+, 19-, 32+, 40+, 46+, 49+, 56+, 77+, 83+, 89+, 90-, 93+ , 96+, 101+, 115-, 118-, 124+, 129+, 132- (21 питання).

3. Надмірне прагнення до конформності (К): 3-, 15+, 16+, 22+, 28+, 33+, 38+, 42+, 64+, 75+, 87+, 91+, 102+, 113 -, 123+ (15 питань).

4. Підвищений прагнення до статусному зростанню (РСР): 2+, 7 +, 12-, 21+, 26+, 31+, 41+, 48+, 60+, 66+, 72+, 81+, 98+, 106+, 108+, 116+, 120+, 128 +, 130+, 133+ (20вопросов).

5. Орієнтація на уникнення невдач (ІН): 10+, 18-, 25+, 27+, 35+, 37-, 44-, 47+, 50-, 54+, 55+, 57+, 67+, 70 -, 73-, 74+, 78+, 80-, 82 +, 84+, 94+, 95-, 97+, 107+, 111+, 114+, 119+, 127- (28 питань).

6. Фрустраційна нетолерантність (ФН): 4 +, 9+, 14+, 20+, 29-, 43+, 51+, 53+, 58+, 63+, 69+, 71+, 86+, 88+, 100+, 104+, 109+, 122+, 126+, 131+ (20 питань).